

SUMERLİLERDEN YAHUDİLİK, HİRİSTİYANLIK VE MÜSLÜMANLIĞA ULAŞAN ETKİLER VE DİN KİTAPLARINA GİREN KONULAR

MUAZZEZ İLMİYE ÇIĞ

Konumuz, en eski yazılı belgelerine sahip olduğumuz Sumer kültürünün, Ortadoğu'da çıkan Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığa olan etkisi ve onlardan Tevrat ve Kur'ân'a geçen konulardır.

Sumerliler bundan en az 6000 yıl önce Asya'dan göç ederek Güney Irak'a, Dicle ve Fırat nehirleri arasına gelip yerleşmiş ve orada, izleri zamanımıza kadar ulaşan büyük ve köklü bir uygarlık kurmuşlardır.

Bu uygarlığın en önemli buluşu dillerine göre bir yazı icat etmeleridir. Bundan hemen hemen 5000 yıl önce icat edilen bu yazı, evvelâ anlatılmak istenen nesnenin resmini yapmakla başlamış, yüzyıllar boyu geliştirilerek her istenilene yazacak hale getirilmiştir. Yazıyı oluşturan çizgilerin çiviye benzermesi nedeni ile bugün Çiviyazısı olarak adlandırılan bu yazıyı, Sumerliler zamanındaki komşu milletler ve daha sonra gelen Babilliler, Asurlular, Hititler, Hurriler, Urartular alarak kendi dillerini yazmışlar, Ugarit-ve Persler de bundan harf yazısı yaparak yararlanmışlardır.

Bu yazı tablet adını verdiğimiz yumuşak kil levhalar üzerine yazılmış, güneş ve fırınlarda kurutulmuş olduğundan binlerce yıl toprak altında çürümeden kalabilmişlerdir.

Bu tabletler geçen yüzyılda başlayan kazılarda meydana çıkarılmış, kısa sürede yazıları okunmuş, dilleri çözülmüş ve böylece Sumerlilerle birlikte Ortadoğu milletlerinin tamamıyla unutulmuş 3000 yıllık tarihi gözler önüne serilmiştir.

Sumer belgeleri arasında edebî metinler büyük bir önem taşır. Bunlar Sumerlilerin hayal güçlerini, dünya görüşlerini, sosyal düzenlerini ve dinsel inanışlarını yansıtır. Şiirler, ilâhiler, ağıtlar, destanlar, efsaneler, atasözleri gibi çeşitli konuları kapsayan bu edebiyatın¹ Ortadoğu milletlerine büyük et-

¹ Kazılardan çıkarılan Sumer edebiyatına ait tabletlerin hemen hemen üçte biri İstanbul Arkeoloji Müzelerinin zengin Çiviyazılı Belgeler Arşivinde bulunmaktadır. Bu yüzyılın, özellikle

kisi olmuştur. Bu etki özellikle gerek çok tanrılı, gerek tek tanrılı dinlerde görülmektedir.

Sumer dini çok tanrılı bir dindi. Dünyada görülen, hissedilen her nesnenin bir tanrısı vardı. Tanrılar insan görüntüsünde, fakat ölümsüz ve insanüstü güçlere sahipti. İnsanlar gibi onların da çocukları ve eşlerinden oluşan aileleri bulunuyordu. Bu aileler kral gibi bir baş tanrı altında toplanmışlardı. Tanrılar da insanlar gibi sever, üzülür, kızar, kıskanır, kavga eder, kötülük yapar, hastalanır, hatta yaralanabilirdi. Yer, gök, su, hava tanrıları yaratıcı, diğerleri idare edici tanrılardı.

Sumerliler bu tanrılar âlemi ile ilgili pek çok hikâye geliştirmişler, şiirler yazmış, ilâhiler bestelemiş, törenler düzenlemiş ve bütün bunları yazıya geçirerek, zamanımıza kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Sumerlilerin edebiyatları ile birlikte dinleri de daha sonraki milletleri etkisi altına almıştır. Onların kurdukları çok tanrılı din yavaş yavaş tek tanrıya dönüşerek bugünkü dinlerin temelini meydana getirmiştir. Fakat bu arada diğer tanrılar da tamamıyla yok olmayarak bu dinlerde melekler, cinler, şeytanlar halinde varlıklarını korumaktadırlar.

Her üç dinde de ortak noktalar şunlardır: Tanrının yaratıcı ve yok edici gücü, yargılaması, tanrı korkusu, kurbanlar, ilâhiler, dualar ve tütsülerle tanrıyı memnun etmek, iyi ahlâklı, dürüst ve âdil olmak, büyüklere ve küçüklere saygı göstermek, sosyal adalet ve temizlik. Temizlik Sumerlilerde çok önemli idi. Tapınağa gidenlerin, dua edenlerin, kurban kestirenlerin vücutça temiz olmaları gerekti. Düşmanların yıktıkları şehirler için onların yazdıkları bir ağıtta:

Artık Karabaşlı halk (Sumerliler) tören için yıkanamıyor,

Kirliyi beğenmek onların kaderi oldu,

Görünüşleri değişti.

ikinci yarısından sonra, S.N. Kramer, Hatice Kızılyay ve Muazzez Çığ tarafından yayınlanan bu tabletleler, Sumer edebiyatına ait yeni konular ortaya çıkmış ve birçok konular da tamamlanabilmiştir. Bunlar hakkında bilgi için: Muazzez İlmiye Çığ, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivinin Sumer Edebiyatına Katkıları*, X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 1990), s. 481-497. Sumer edebiyatı hakkında daha geniş bilgi için: S.N. Kramer, *History Begins at Sumer, Tarih Sumer'de Başlar*, çeviren: Muazzez İlmiye Çığ (Ankara 1990).

denmektedir². Bir de "Yıkanmamış elle yemeğe dokunma" atasözü vardır. Yeni yapılan binalar, içine girilmeden önce dinsel bir temizlikten geçirilirdi.

Kralların nasıl sarayları varsa tanrıların da evleri olmalı idi. Bunun için görkemli tapınaklar, yanlarında basamaklı kuleler yapılmıştı. Daha sonra bu tanrı evleri sinagoga, kiliseye ve camilere yerini verdi³. Sumer tapınak okulları Müslümanlıkta medreselere dönüştü. Camilerin ve minarelerin üstündeki yarım ay, Sumer ay tanrısının sembolüdür⁴.

Sumer kralları, tanrının yeryüzündeki vekili sayılıyordu. Bu inanç Hıristiyanlıkta Papa'ya, Müslümanlıkta Halifeye geçerek devam etmiştir.

Sumer kanunu Hammurabi kanununun temelini oluşturmuş, ondan Musa'nın kanunu ve İslâm kanunu etkilenmiştir. Musa'nın kanununda bulunan anaya babaya saygı, kimseyi öldürmeyeceksin, zina yapmayacaksın, çalmayacaksın, yalan tanıklık etmeyeceksin, komşunun karısına ve malına göz dikmeyeceksin gibi kurallar Sumer Kanununda da aynı. Yalnız Sumer Kanunu daha insancıl, göze göz, dişe diş yok cezalarda. Ne yazık ki, Sumer kanunları yazılı olan tabletler çok kırıklı, belki de toprak altından daha çıkarılamayanlar da var. Bu yüzden tam karşılaştırma yapılamıyor. Buna karşın daha sonra Samiler tarafından yapılan kanunların, Sumer kanunlarına dayandığı kuşku götürmez. Buna açık bir örnek olarak, İbrahim Peygamberin karısı ile cariyesi arasındaki olayı gösterebiliriz. Sumer kanununa göre kısır bir kadının kocasına verdiği cariyesi çocuk doğurunca, hanımına karşı büyüklük taslayamaz, öyle yapmaya kalkarsa cezalandırılır. Tevrat ve Kur'an'da yazıldığına göre İbrahim Peygamberin kısır olan karısı Sara, cariyesi Hacer'i çocuk yapmak üzere kocasına veriyor. Cariye çocuk

² S.N. Kramer, *The Sumerians, Their History, Culture and Character*, Chicago 1963, p. 143.

³ Sumer'deki "tanrı evi" deyiimi, Kur'an'da "Allahın mescitleri" (sure 9: 17,18) şeklinde bulunmaktadı. Sumer'de mabet veya saray anlamına gelen "e.gal" kelimesi Tevrat'ta "hegal" olmuştur.

Max I.Dimont, *Jews, God, and History*, (New York 1962) p. 65'de "Babil toprağında Yahudiler iki yeni düşünce geliştirdiler, bunlar o zamandan beri insanlığın malı oldu. Kurban için tanrı evi yerine, dinsel topluluğu için sinagoglar yapılar. Buralarda törenler yapmak yerine dua etmeyi koydular. Sinagoglar Hıristiyanlıkta kiliselerin, Müslümanlıkta camilerin temelini oluşturdu. Dua, bu insanlar arasında tanrıya adanan bir sembol haline geldi." şeklinde yazılmaktadır.

⁴ Sumer dininde ay kültürünün önemli bir yeri vardır. Ay'ın ilk görüldüğü gün, 15 günlük olduğu ve görünmediği günlerde törenler yapılır, hatta bazı yiyecekler yenilmezdi. İslâmiyet'te de oruç ve bayramlar Ay'ın görünüşüne göre yapılmaktadır.

doğurup kendisini üstün görmeye başlayınca oğlu İsmail ile çöle götürülüp kocası tarafından atılıyor⁵.

Tevrat'a göre büyük erkek çocuğa mirastan özel bir pay verilir, çocuklar isterse babanın sağlığında bu payı alabilirler. Aynı kural Sumer'de de var: Lipit-İhtar 32. (Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Saduqa Fermanı* (Ankara 1975), s. 69. Hammurabi kanunu mad. 165.

Araplarda zina yapan kadınların taşlanması âdeti Tevrat'ta olmasına karşın (Tesniye 13-23), Kur'an'da böyle bir ceza yoktur. Zina cezası ile ilgili dört âyet bulunuyor. Bunlar:

Sûre 4: 15

Kadınlarınızdan zina yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye kadar, yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evinizde tutun. İçinizden zina yapan her iki tarafa ceza verin! Eğer tövbe edip uslanırsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin, çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir.

Sûre 24: 2

Zina eden kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun. Müminlerden bir grup da onlara şahit olsun!

3. Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest olan kadınla, zina eden kadın da zina eden veya putperest olan erkekle evlenebilir.

Taşlanma cezası Sumerlilerin eski çağlarında varmış, fakat değişik bir nedenden. İ.Ö. 2200'lerde Lagaş Kralı Uruinimgina (Urukagina) tarafından yapılmış sosyal reform metninde, geçmiş zamanlarda olduğu gibi iki koca almaya kalkan kadınlar ve hırsızların, bu fena hareketlerinin yazılı olduğu taşlarla taşlanacakları bildirilmektedir⁶. Daha sonra yazılan kanunlarda bu taşlanma konusu bulunmuyor.

⁵ C.L. Wooley, *The Sumerians* (New York 1965) p. 102 vd. Hammurabi Kanunu mad. 146.

⁶ S.N. Kramer, *The Sumerians* p. 322.

- Prof. Horst Steible'nin bana lütfen yeni gönderdiği kitabına göre, taşlanma ile ilgili anlaşılması zor cümle için yeni anlamlar öne sürüldüğünden bu çeviriden vazgeçilmiştir.

Horst Steible, *Die Altsumerischen Bau-und Weihinschrift Teil I* (Wiesbaden 1982) S. 319 da buna ait satırlar şöyle:

20- Eskiden kadınlar

Sumer kanunlarında zina ile ilgili maddeler, kırıklıkları dolayısı ile olsa gerek, yoktur. Buna karşın Hammurabi kanununda bulunuyor. *Sumer, Babil, Asur Kanunları*, s. 198 Madde 129. Eğer bir adamın karısı bir başka erkekle yatarken yakalanırsa onları bağlayıp suya atacaklar. Eğer kadının kocası yaşatırsa, kral da yaşatacak.

130. Eğer bir adam, başka bir adamın babasının evinde oturan karısını, zor kullanıp koynunda yatırırken yakalanırsa, o adam öldürülecek, kadın özgür olacaktır.

Sumer'de bekâret konusu önemli görünüyor. Sumer kanunları yazılı olan tabletlerin, kırık ve okunamayan yerleri çok. Okunabilen iki madde bunu kanıtıyor. Bunlardan birinde, bir kölenin zorla bıkırını bozan 5 şekel (tahminen 40 gram) gümüş vermek zorunda. Diğerinde, dul olarak evlenen bir kadın, kocasından boşandığında, kız olarak evlenen kadının alacağı tazminatın yarısını alabiliyor⁷.

Tevrat'ta kural daha katı. Bir kız evlendiğinde bâkire olmadığı kanıtlanırsa taşla öldürülüyor (bak Tesniye 22: 13-21). Buna karşın, Kur'an'da bekâret konusu yok.

Sumer'de zorla tecavüz de ele alınmış. "Hür bir adamın kızı yolda tecavüze uğrarsa, anne-babası onun yolda olduğunu bilmemişlerse, kız onlara 'tecavüze uğradım' derse, anne, baba onu zorla erkeğe karı olarak verecekler." (*The Ancient Near East Supplementary Texts and pictures Relating to old Testament*, Editted by James B. Pritchard, Prinçton 1969, p. 90 madde 7).

Zorla tecavüz, Sumer efsanesine bile konu olmuş. Tanrı Enlil, tanrıların başı olduğu halde, evlenmeden önce karısını aldatarak zorla tecavüz ettiği için tanrılar meclisince yeraltı dünyasına sürülmüştür (S.N. Kramer, *The Sumerians*, 146-147).

21-22- İki erkek alırlardı.

23- Bugünün kadınlarına gelince

24- düşürülürler. (noktalar anlaşılmayan kelimeler). Bu saurlar hakkındaki açıklamalar için bk. aynı kitap Teil II, S. 162-164 not 25-29. İslâmiyet'ten önce bazı Arap kabileleri anaerkil olup kadınlar birkaç koca alabiliyorlarmış (Hayrullah Örs, *Hazreti Muhammed*, İstanbul 1963, s. 160-161). İslâmiyet'ten sonra da bazı kabileler arasında anaerkil âdetin sürdüğünü, oldukça eski bir tarihte Stern mecmuasındaki, bir Alman kadın yazarının, Arabistan kabileleri arasında yaptığı araştırma hakkındaki yazısında okumuştum.

⁷ Prof. Dr. Mebrure Tosun, Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil ve Asur Kanunları ve Ammi-Sadaqa Fermanı*, (Ankara 1975), s. 40. Ā. 5-7.

Aynı olay Tevrat'ta (bak: Tesniye 22: 28-29): "Eğer bir adam kız olan nişanlanmamış bir genç kadınla yatarsa ve onları bulurlarsa adam genç kadının babasına 50 şekel (şekel Sumerce'den Akadca'ya geçen bir ağırlık ölçüsü birimi) gümüş verecek ve kadın onun karısı olacak". Eğer adam nişanlı bir kızla şehirde yatarsa her ikisi de taşlanarak öldürülüyor.

Kur'an'da bu konu yok.

Sumer'de sosyal adaleti koruyan tanrıça, senede bir kere insanları iyi veya fena hareketlerinden dolayı yargılar, kötülerini cezalandırır⁸. Bu inanış İslâm'a, Şaban ayının onbeşinde Berât kandili olarak girmiştir.

Sumer tanrılarının esas adlarından başka, niteliklerine göre diğer adları da vardı. Babilliler bu adlardan 50 tanesini yeni yarattıkları tanrı Marduk'a vererek tek tanrı düşüncesine doğru bir adım atmışlardı.

İslâm dininde Allah'a verilen 99 ad, aynı geleneğin bir devamı gibi görünüyor.

Sumerlilere göre ölümler, kur adlı karanlık, dönüşü olmayan bir yer altı dünyasına gidiyorlar. Tevrat'ta bu Şeol, Yunan'da Hades, İncil'de cehennem, İslâm'da ahret olarak devam etmektedir. Sumerlilere göre burada tekrar dirilme yok. Fakat yeraltı dünyası oranın tanrıları, rahipleri ve ölenlerin gölgeleriyle bir hayli hareketli yer. Buradan bazı özel durumlarda gölgeler yeryüzüne çıkarılabiliyorlar. Gilgamiş'in çağrısı üzerine arkadaşı Enkidu'nun gölgesi çıkarak iki arkadaş konuşuyorlar. Tevrat Samuel I: 28'de Kral Saul'un isteği üzerine Samuel'in gölgesi yer altından çıkıyor. *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 133-134.

Sumer'de yer altındaki ölümlerin ruhları için yiyecek ve kurbanlar sunulmazsa, onlar yeryüzüne çıkarak insanlara rahatsızlık veriyorlar. Ölenlerin arkasından çok fazla ağlayıp sızlanmak onları rahatsız ediyor. İslâmiyet'te de ölümler için yapılan dualar, kurbanlar bu inanışın bir devamı olmalı. Bizde de "çok ağlayıp ölünün ruhunu rahatsız etmeyin" sözü vardır.

Yahudilere, Babil tuksaklığından sonra Perslerin etkisi ile, Zerdüşt dininden ölümlerin tekrar dirileceği, cennet, cehennem ve sırat köprüsü girmiştir: Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (İstanbul 1966), s. 361.

Tevrat'ta Elohim insanların tanrı gibi hareket ettiklerine kızıp birbirlerini anlamamaları için birçok dil meydana getiriyor. Sumer'de ise bilgelik

⁸ *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 87.

tanrısı hava tanrısına kızıyor ve insanlar tek dil konuşurken, birbirlerini anlamayacak şekilde birçok diller oluşturuyor.

Sumerliler kendilerinin, tanrılar tarafından seçilmiş üstün bir halk olduğunu yazmışlar, Tevrat'ta Yahve, Kur'an'da Allah İsrail oğullarını üstün bir kavim yapmıştır: Tesniye 14.6, Sûre 45: 16; 2: 27).

Sumerliler kadınları bir tarlaya benzetmişler. Aynı deyim hem Tevrat, hem Kur'an'da var. Kur'an'da "kadınlarınız sizin için bir tarladır, tarlanıza nasıl derseniz öyle varın." yazılı (Sûre 2: 223). Bunu müfessirler çeşitli şekilde tefsir etmişler. Bk. Turan Dursun, *Din Bu 3* (İstanbul 1991), s. 27-28.

Sumer'de tanrılar "ol" der ve herşey olur. Kur'an'da aynı deyim "Allah yalnız ol der" şeklinde geçmektedir sûre 36: 82.

Sumerliler, dünyadaki bütün olayların gökte yıldızlarla yazılı olduğuna inanırlardı. Kur'an'da gökteki "levhi mahfuz"da yazılı olduğu söyleniyor (Sure 22:2). Sumerliler insanların kaderinin tuğlada yazılı olduğunu inanırlardı, bizde insanın alınına yazılı, deriz.

Sumerlilerde 7 sayısı çok önemlidir, 7 gün geçmek, 7 dağ aşmak, 7 ışık, 7 ağaç, 7 kapı gibi. Aynı şekilde Tevrat ve Kur'an'da da 7 sayısı bol olarak bulunmaktadır. İslâm'a göre cennetin 7 kapısı vardır; Sumer Yeraltı Dünyası'nın da 7 kapısı bulunuyor.

Sumerliler tanrılarını sevindirmek, onlardan bir istekte bulunmak, hastalıklardan kurtulmak için veya yaptıkları adaklara karşılık kurban kestirirlerdi. Bu kurbanlar sakatsız ve hastaliksız olmalı ve kurban sahibi vücutça temizlenmeli idi. Kurbanlar rahipler tarafından özel dualarla kesilirdi. Kurbanın sağ kalçası ve iç organları tanrıya takdim edilir, gerisi etrafta olanlara dağıtıldı. İslâmlıkta da kurbanlar aynı koşullarda kesiliyor. Yalnız hocanın kesmesi zorunlu değil. Kurbanın sağ kalçası ile iç organları tanrı yerine kurban sahibine bırakılır, gerisi dağıtılır.

Sumer'de Erhanedan devrinde Ur kral mezarlarına göre, kral ve kraliçeler askerleri ve etrafındakilerle birlikte gömülürdü. Fakat metinlerde her türlü kurban yazılmasına karşı insan kurbanı yoktur. Buna mukabil İsrail'de, Yunan'da insan kurbanı yapılmış⁹. Araplarda da olduğunu, hatta Muham-

⁹ Cyrus Gordon, *The Common Background of Greek and Hebrew Civilization* (New York 1965) p. 255. İbrânilerde ölü veya dirileri kıvandırmak veya şahısların sağlığını korumak için insan kurbanı yapılmış, Tevrat Samuel II 21:6-9, Hayrullah Örs, *Mûsa ve Yâhudilik*, İstanbul 1966) s. 142.

med'in büyük babasının "eğer on oğlum olursa birini tanrıya (veya tanrılara) kurban edeceğim" dediğini bir kitapta okumuştum. Mezopotamya'dan gelen İbrahim peygamber bu ilkel âdeti kaldırmıştır.

Sumerlilerde, okul tabletlerine göre 6 gün çalışma 7'nci gün dinlenme var. Bu Yahudilere Sabbath olarak geçmiş. On emirde "Sabbat"ı düşün, onu kutsal gün olarak gör!" deniyor. 6 gün çalışıp yedinci günü tanrıya adanmış bir dinlenme günü oluyor. Yahudilere göre tanrı 6 günde dünyayı yaratıp yedinci gün dinlenmiş. Bu günün Cumartesi olması da Babillilerden geçmiş. Babilliler her ayın 7'nci gününde (*Şapatu*) bir kutlama yaparlardı. Bu üzgünlüğü ve nefis terbiyesini ifade eden ve Satürn gezegenine adanmış bir gündü, (Saturday, satürn gezegeninden gelen bir gün adı, yani Cumartesi). Satürn kötü güçlerin temsilcisi idi. Yahudiler bu günün anlamını değiştirerek onu neşeli bir hale koymuşlardır. Onlar Cumartesi gününü tanrıya dua ederek, kitaplar okuyarak çeşitli eğlencelerle geçirirler ve en ufak bir işe el sürmezler. İslâmiyete bugün Cuma'ya dönüştürülerek daha hafifletilmiş kuralla alınmıştır.

Sumer yazarlarına ve ilâhiyatçılarına göre her insanın ve ailenin bir şahsi tanrısı veya başka bir deyimle tanrısal baba yerine geçen iyi bir meleği vardı. Bu bir fal, bir rüya veya doğrudan doğruya görünen tanrı ile bir anlaşma yapılarak belirlenirdi. Bunun görevi, baş tanrılardan, ait olduğu kimse için sağlıklı ve uzun ömür dilemek ve onun isteklerini tanrılar meclisine iletmek. Tevrat'ta (Tekvin 31:53). "İbrahim'in, Nahor'un allahı, babaların allahı aramızda hükümsin!" deniyor. Bu da Sumerlilerin şahsi tanrısının bir yansıması, İbrahim'in allahı, İbrahim ile, onu tanıyacağına, kendine allah yapacağına dair bir ahit yapıyor, onu da sünnet edilmek suretiyle pekiştiriyor.

Kur'an Sûre 86:41

"Hiç kimse yoktur ki, onun üzerinde bir koruyucusu ve denetleyicisi bulunmasın." denmektedir ki, bu da Sumerlilerdeki bireylerin özel tanrılarını yansıtır.

Tanrı cezası ve ulusal felâket: Yahve, İsraililere kızarak üzerlerine komşu düşmanları saldırıyor. Kur'an'da da allahın insanlara kızarak şehirleri yıktığı anlatılıyor¹⁰. Aynı şekilde Akad kralına kızan hava tanrısı dağlardan

¹⁰ Allahın yok etmesi: sûre 53:49-54. "Doğrusu Şi'ra yıldızının Rabbi O'dur. İlk Ad milletini, Samud milletini yok edip geri bırakmayan O'dur. Daha önce de Nuh milletini yok eden

çekirge sürüleri gibi düşman Guti'leri indirerek Akad'ı, hatta Sumer'i yok ediyor¹¹. Sumer tanrılarının gökte toplandıkları *duku* adında bir yerleri var. İslâm inancına göre de Allah yedi kat göğün üzerinde Arş'da oturuyor. Sûre 7:54, 9:3, 11:7, 25:59, 32:11, 56:4.

Kur'an'a göre (sûre 42:51) Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile, perde arkasından veya bir elçi gönderip dilediğini ona bildirir.

Tevrat'ta tanrı ile şahıslar (peygamberler dışında Musa'nın kardeşi, kölesi, İbrahim'in karısı gibi) karşılıklı konuşuyorlar veya insan şekline girmiş melekler tanrıdan haber getiriyor veya tanrı isteğini rüyada bildiriyor.

Sumer'de tanrı duvar arkasından konuşuyor (Bilgelik tanrısı Enki, Tufan'ın olacağını, Nuh'un karşılığı olan Ziusudra'ya duvar arkasından söylemiş.) veya tanrılar insanlara yapacakları işleri rüyalarda bildiriyor. Bunlardan başka fal ve kehanet yolu ile insanlar tanrılarının isteğini öğreniyorlar.

Tevrat'taki ilâhiler, atasözleri ve deyimlerin Sumerlilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır¹². Sumer atasözleri Tufan kahramanı Ziusudra'ya babası Şuruppak tarafından, Tevrat'ta Süleyman'a babası Davut tarafından söyleniyor. Kur'an'da ise Lokman tarafından adı verilmeyen oğluna öğüt veriliyor. Lokman'ın kimliği hakkında çok çalışılmış, bazıları onun peygamber olduğunu, bazıları da çok dindar olduğundan tanrı tarafından uzun ömür veril-

O'dur, çünkü onlar çok zalim ve pek taşkun kimselerdi. Lut milletinin kasabalarını yere batıran, onları gömdükçe gömen O'dur."

¹¹ S.N. Kramer, *The Sumerians* p. 66.

¹² Robert Cooper, *The Inquirer's Text-Book, Being Substance of Thirteen Lectures on the Bibel*, (Bostan, London 1846), p. 111. Bu kitap, Tevrat ve İncil'i kısım kısım eleştiren 13 konferans kapsıyor. Daha çivi yazıları yeni çözülmeye başladığı ve tabletlerden, hele Sumer'den kimsenin haberi olmadığı bir zamanda yazılmış. Bunda bugün Sumerlilerden geldiğini kanıtladığımız Tevrat'taki birçok konuların, İsraililer tarafından yazılmış olamayacağı, bunların başka bir dilde yazılmış metinlerden alındığı öne sürülmüş olması çok ilginç ve ileri görüşlülük.

Burada, "Tevrat'taki ilk 5 kitap Musa tarafından yazılmış olamaz, çünkü o zaman henüz papirus kullanılmıyor, ancak taşlar üzerine yazılıyordu", deniyor. Ünlü Yahudi filozofu Spinoza'ya (16. yy.) göre Yahudiler'in Babil dönüşünden en az yüz yıl sonra bunlar yazılmış olmalı imiş. P. 111'de Tevrat'ta bulunan Atasözleri kitabının Kral Süleyman'ın olamayacağı, bunların Yahudilerden başka bir kavme ait deyimler koleksiyonu olduğu, Süleyman'ın adının ona eklendiğini, yazıyor R. Cooper. Çünkü "Süleyman'ın Meselleri" bölümünde Bab 25'in ilk satırlarında "Bunlar Süleyman'ın meselleridir, bunları Yahuda Kralı Hezekiah toplayıp yazdırmış." demektedir. Halbuki bu kral, Süleyman'dan 250 yıl sonra yaşamış. Bu kadar aradan sonra, yayım olmadığı halde nasıl bilmişler bunların Süleyman'a ait olduğunu, diyor yazar. Bunlar hakkında ayrıca bkz. Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, s. 241, Samuel Noah Kramer, *In the World of Sumer, An Autobiography* (Detrait 1986), p. 225.

diğini, yaşamı boyunca bilgisinin arttığını söylüyor. O, 560 yıl yaşamış ve bir adı da Sumerce Ziusudra gibi ölümsüz anlamına gelen *Lubad* imiş. Arami edebiyatında Ahiqar, Bizans'ta Planudes olarak ortaya çıkıyor. Bunların hepsi Sumer'deki Ziusudra'ya dayanmaktadır (Paul Lunde, *Aesop of the Arabe*, Aramco 1974 March-April, P. 2 ff.).

Sumer'de rüyalar tanrı bildirisi olarak yorumlanıyor. Bu rüyalardan bazılarının etkisi Tevrat ve Kur'an da görülmektedir. Bunlardan en ilginç Ya-kub'un oğlu Yusuf'un rüyasıdır. Yusuf "rüyamda tarlanın ortasında demetler bağlıyorduk. Benim demetim kalktı dikildi. Sizin demetiniz onun etrafını kuşatıp benim demetime eğildiler" deyince kardeşleri "bu bizim üzerimize kral mı olacak?" dediler. Yusuf'un ikinci rüyasında güneş, ay ve 11 yıldızın kendisine eğildiklerini söylemesi üzerine kardeşleri onu öldürmeye karar veriyorlar (Tekvin 97:7, 9, Sure 12:4)¹³.

Aynı şekilde Sumer Kralı Urzababa'nın yanında çalışan Sargon gördüğü rüyayı krala söyleyince, kral benim yerime kral olacak, korkusu ile, Sargon'u öldürmek istiyor (Jerrold S. Cooper, *Sargon and Joseph, Dream come True. Biblical and related Studies, Presented to Samuel Iwery (Indiana) p. 333-35.*

Sumer mabet ve saraylarının yapılışında izlenen yol, bunlar hakkında yazılan ilahilerde belirtilmiştir. Yapıya başlamak için önce tanrının önermesi gerek. Bu da genellikle rüyada bildiriliyor. Bundan sonra yapı malzemesi ve sanatkarlar toplanıyor. Yapıya başlamadan ve bittikten sonra temizlik törenleri yapılıyor. Bu yapıların görkemliliği öğülüyor, adanma hikâyesi anlatılıyor. Bazı ilahilerde yapıyı yaptıran, tanrı tarafından kutsanmak suretiyle ödüllendiriliyor¹⁴. Tevrat'ta da aynı yol izleniyor.

Sumer tanrı evleri hangi tanrı için yapılmış ise o tanrının ve ailesinin heykelleri içine konurdu. Kiliselerdeki İsa ve Meryem'in heykel ve resimleri bu âdetin bir uzantısıdır.

Sumerlilerde rahibeler tapınaklara tanrının gelini olarak çeyizleriyle girerlerdi. Bu Hıristiyanlık'ta devam etmektedir. Törenlerde Meryem'in heykelinin taşınması, Sumer törenlerinde tanrı heykellerinin gezdirilmesini yansıtır.

¹³ Kur'an'da Yusuf'un ikinci rüyası yazılı, birincisi yok.

¹⁴ Gudea'nın Eninnu mabedini yapması, Kramer, *The Sumerians*, p. 137-140.

Hıristiyanlık'ta olduğu gibi Sumer'de de günah çıkaran rahipler vardı, bunlar kırmızı elbise giyerlerdi.

Baş örtme: Sumer tapınaklarında rahibeler genel kadın görevi yapıyorlardı. Bunlar tanrı namına seks yaptıklarından kutsal sayılmış ve diğer kadınlardan ayrılmaları için başları örttürülmüştür¹⁵. Daha sonraları, İ.Ö. 1500 yıllarında bir Asur Kralı yaptığı bir kanunun kırkinci maddesi ile evli ve dul kadınları da başlarını örtmeye mecbur etmiştir. Fakat kızlar, cariyeler ve sokak fahişelerinin örtünmesi yasak, örtünürlerse ceza var (Prof. Mebure Tosun - Doç. Dr. Kadriye Yalvaç. *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-adaqu Fermanı*, (Ankara 1975) s. 252 madde 40. Böylece meşru seks yapan evli ve dul kadınları da mabet fahişeleri düzeyinde saymışlardır.

Bu gelenek Yahudilere geçmiş, dindar Yahudi kadınları evlenince saçlarını traş ettirip bir peruk veya başörtüsü ile başlarını örtmüşler. Hıristiyanlık'ta rahibeler aynı şekilde başlarını örtüyorlar, İlginç olanı Tevrat'ın son yazıldığı zamana kadar Yahudiler arasında tanrı namına fuhuş yapan kadın ve erkekler varmış. Tevrat Tesniye 23:18'de "İsrâil oğullarından ve kızlarından kendilerini fuşşa vakfetmiş kimseler olmayacaktır. Kadınlar! fuşşun ücretini herhangi bir adak için Allahın Rabbin mabedine getirmeyeceksin, çünkü bunların ikisi de Allahın rabbe mekruhtur." şeklinde yazılıyor. Yahudi fahişeleri yüzlerine peçe koyuyorlarmış (Tevrat Sayılar 5:8). Bunun Araplarda da olduğunu duydum ama yazılı bir kanıt bulamadım. İslâm'a örtünme, erkekten kaçma şeklinde geçmiş. Buna karşın erkeksiz bir yerde Kur'an okunurken veya dua ederken kadınların başını örtmesi, Sumer geleneğinin bir devamıdır. Kur'an'da örtünme ile ilgili âyetler:

Sûre 7:26-32

Ey Adem oğulları! size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Tekvan (iman) elbisesi ise daha hayırlıdır. Ey Adem oğulları! her mescide gidişinizde zinetli elbiseler giyiniz. Yiyecek için, fakat israf etmeyin!

Sûre 16:81

Allah yaratıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda sizin için barınaklar yarattı ve sizi sıcağın koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı.

¹⁵ Hartmut Schmökel, *Kulturgeschichte des Altenorient*, (Stuttgart 1961), s. 37.

Sûre 24:31

Mümin kadınlara söyle: gözlerini korusunlar, namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere ziynetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini yakalarının üstüne örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kızkardeşlerinin oğulları, kendi kadınları, ellerinin altında bulunan erkeklerden kadına ihtiyacı kalmamış hizmetçiler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılın, diye ayaklarını yere vurmasınlar (bu ayetteki “ziynetler” nedir? bu çeşitli şekilde yorumlanmış. Kimi kadının vücudu, kimi de takılar ziynettir, demiş).

Sûre 24:60

Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların ziynetlerini göstermeksizin, dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yine de iffetli olmaları kendileri için daha hayırlıdır (burada “ziynet” kadının vücudu olacak.)

Bazı Sumer rahibeleri evlenseler bile çocukları olmamalı idi. Kazara böyle doğan çocuklar öldürülürdü. Çünkü bu kadınlar tanrının karısı olduğundan, doğan çocuklar da tanrının çocuğu sayılıyordu. Sumerliler bir ölümlüden tanrının çocuğunu istemiyorlardı. Bu ve Kur'an'daki bir âyet İsa'nın neden tanrının oğlu olarak kabul edildiğine bir açıklık getiriyor. Kur'an Sûre 3:35-37: “İmran'ın karısı şöyle demişti”: “Rabbim karnımdakini azatlı bir kul olarak sana adadım. Adağımı kabul buyur. Rabbim onu kız doğurdum, ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu sana ısmarlıyorum.” dedi. Rabbi ona hüsnü kabul gösterdi ve güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriya'yı (teyzesinin kocasını) rabbi onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya onun yanına, mabede her gelişinde orada bir rızık bulur 'bu sana nereden geliyor' derdi. O da 'Allah tarafından' derdi. Bu ayetten anlaşıldığına göre o zaman mabetler vardı (Tevrat ve İncil'de de mabetlerin bulunduğu yazılı). Meryem mabede adanmış ve orada yetişmiş bir kızdı. Herhangi bir şekilde, bazı kitaplara göre de nişanlısı Yusuf'tan hamile kalmıştı. Onu gidip ücra bir yerde doğurması, tanrının çocuğu diye öldürülmesinden korktuğu için olmalı. İsa büyürken tanrının oğlu olduğu kendisine aşılansın bulunduğundan “ben tanrının oğluyum” diyerek ortaya çıkması geç de olsa ölümüne neden olmuş, olmalı.

Mezopotamya'daki eski çağlardan başlayarak Yeni Babil devrine kadar adak olarak veya kıtlıktan korumak üzere çocuklar mabede verilir. Mer-yem hikâyesinde de bu geleneğin sürdüğü anlaşılıyor (L.O. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia*, Chicago 1964, p. 107).

Gelelim Sumer efsanelerinden bu dinlere geçen konulara:

Yaratılış: Sumer efsanesine göre evrende ilk olarak Tanrıça Nammu adında, büyük uçsuz bucaksız bir su vardı. Tanrıça o sudan büyük bir dağ çıkarıyor. Oğlu hava tanrısı Enlil, onu ikiye ayırıyor. Üstü gök oluyor, gök tanrısı onu alıyor, yer olan altı da yer tanrıçası ile hava tanrısının oluyor. Bilgelik tanrısı ile hava tanrısı yeri bitkiler, ağaçlar, sularla donatıyor. Hayvanlar yaratılıyor ve hepsini idare edecek tanrılar meydana getiriliyor¹⁶.

Tevrat Tekvin 1:2-9

“Suların yüzü üzerinde Allahın ruhu hareket ediyordu. Allah suların ortasında kubbe olsun, suları ayırsın” dedi ve Allah kubbeyi yaptı. Altta olan suyu üstte olan sudan ayırdı ve Allah kubbeye gök ve alttaki kuru toprağa “yer” dedi.” Bundan sonra yerin bitkiler ve hayvanlarla donatımı geliyor.

Kur'an Süre 21:30

“Gökler ve yer yapışık iken onları ayırdığımızı, bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?”

Burada Sumer ile Tevrat hikâyesi birbirine çok yakın. Kur'an çok yüzeysel. Fakat ana fikir, gök ve yerin başlangıçta bitişik olması, bunların sudan çıkması aynı¹⁷.

¹⁶ *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 64-69.

¹⁷ Kur'anda yaratılış ile ilgili diğer ayetler:

Süre 10:3

Şüphesiz ki, sizin Rabbiniz gökleri ve yeri 6 günde yaratan, sonra da işleri idare ederek arşa yerleşendir.

Süre 11:7

O, arşı su üzerinde iken gökleri ve yeri 6 günde yaratandır.

Süre 25:59, 32:4 iki ayette aynı.

Gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri 6 günde yaratan, sonra arşa yerleşen Rahmandır.

Süre 37:11

Ey Muhammed Allaha eş koşanlara sor! kendilerini yaratmak mı daha zordur, yoksa bizim yarattığımız gökleri yaratmak mı? Aslında biz kendilerini özlü çamurdan yaratmışsınız.

Süre 41:9, 11-12

Ey Muhammed! Size yeri iki günde yaratamı mı inkâr ediyorsunuz ve ona eş koşuyorsunuz?

İnsanın Yaratılışı

Sumer'de: Tanrılar, özellikle dişi tanrılar çoğalmaya başlayınca işlerinin çokluğundan, yiyeceklerini hazırlamanın zorluğundan yakınıyorlar ve bütün tanrıları var eden deniz tanrıçası Nammu'ya bir çare bulması için yalvarıyorlar. O da bilgelik tanrısına bilgeliğini ve marifetini göstermesini söylüyor. Bilgelik tanrısı yumuşak kilden şekiller yapıyor ve tanrıçaya¹⁸:

Ey annem! adını vereceğim yaratık oldu,
Onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy¹⁹
Dipsiz suyun çamurunu karıştır,
Kol ve bacakları meydana getir.
Ey annem! yeni doğanın kaderini söyle!

Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi ve ona ve yeryüzüne "isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de "isteyerek geldik" dediler. Allah bunun üzerine 2 gün içinde 7 gök yarattı ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donatık ve bozulmaktan koruduk (Burada hem Allah, hem üçüncü şahıs konuşuyor).

¹⁸ S.N. Kramer, *The Sumerians*, p. 150-151.

¹⁹ Buradan anlaşılacağı üzere Sumer'de tanrılar insanı, kendi görünüşlerinde yaratmışlardı. Bu da onların tanrıları insan gibi düşündüklerine bir kanıt oluyor. Aynı deyimii Tevrat'ta buluyoruz.

Tekvin Bab 1:27: Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı. Tekvin Bab 9:6: Çünkü Allah kendi suretinde Adam'ı yaptı. Yahvecilere göre, tanrı bahçede dolaşır, uyur, insanla güreşir. *Musa ve Yahudilik*, s. 35.

Kur'an Süre 5:64: Yahudiler "Allahın eli sıkıdır" dediler. Dediklerinden ötürü elleri bağlansın. Lânet olsun! Hayır! onun iki eli de açıktır, nasıl dilerse sarf eder." Süre 3:115: Doğu da batı da Allahındır. Nereye dönerseniz Allahın yüzü oradadır. Süre 38:71.

Rabbın meleklere demişti ki, "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın!" Melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi, zira o büyüklük tasladı, kâfirlerden oldu. Allah: "ey İblis! iki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böhürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?" dedi. İblis "Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın." dedi.

Bu konu ile ilgili yorumlar hakkında daha geniş bilgi için: Dr. Muhammed Ul-Behiy, çeviren Fuat Sezgin, *İslâm Düşüncesinin İlahî Tarafı* (İstanbul 1948) s. 26-29.

Bir hadiste Muhammed "yüce tanrı yaratıklarını yaratma işini bitirince sırt üstü uzandı. O sırada bir ayağını öbür ayağının üzerine koymuştu. Bunun benzerini yapmak hiç kimseye uygun değildir" demiş. Bunun yazıldığı yerler için bk. Turan Dursun, *Tabu Can Çekiyor* DİN BU2, (İstanbul 1991) s. 209. Bu da Muhammed'in Allahı insan şeklinde algıladığını göstermektedir.

Roger Arnaldez, *Hazreti Muhammed* (Hadis ve Sözleri), Tercüme, Burhanettin Sem (İstanbul 1982) s. 163'e göre, şeriatçılar Allahı göklerde tahtında oturmuş, gözü, kulağı, eli, ayağı olan bir insan gibi tasavvur ediyorlar. Hatta bazı bilim adamları onun vücudunu evvela etten kemikten oluşan bir varlık olarak bile düşünmüşler.

Akılçılar ise Allahı böyle düşünmek puta benzetmek olur, diyor. Onlara göre o manevi bir güçtür.

İşte o bir insan!

Bu iş esnasında bütün tanrıların annesi, yer tanrıçası, doğum tanrıçası ve bilgelik tanrısı olmak üzere 4 tanrı birlikte bulunuyorlar. Tevrat, Tekvin 2:7: "Rab allah yerin toprağından Adam'ı yaptı, ve onun yüzüne hayat nefesini üfledi ve Adam yaşayan can oldu."

Tevrat'ta insanın yaratılışı iki türlü anlatılmıştır.

Tekvin Bab 1:26, Allah yeri, göğü, yıldızları, bitkileri, hayvanları yarattıktan sonra "Allah dedi: Suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım! O yer yüzünde herşeye hâkim olsun. *Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı ve onları erkek ve dişi olarak yarattı. Böylece yaratılmanın son günü, 6. gün bitiyor. Talmud'a göre Adem'le birlikte yaratılan kadının adı Lilit'dir. Bu kadın kendini Adem'le eşit görüp, onun sözünü dinlememiş ve bir dişi cin olmuş, erkeklere sataşmaya başlamış. Yakaladığı bir erkeği bırakmamış. Özellikle ayın yedinci günü erkekler için büyük tehlike imiş. Bu Lilit Sumer aşk tanrıçası İnanna'nın ağacına yuva yapıp onu kestirtmeyen bir cinin adı. bk. Hartmut Schmökel, *Das Land Sumer*, (Stuttgart 1962) s. 141.

Yaratılışın 6. gününde insan "erkek ve dişi" olarak yaratıldığı halde, bundan sonraki sahife Tekvin 2:5-23 de görüleceği gibi, yeniden Adem'in çamurdan, kadının da onun kaburgasından yaratıldığı bildiriliyor.

Kur'an'da insanın yaratılışı çeşitli surelerde değişik tarzda geçiyor:

Sure 23:12, "insanı süzme çamurdan yaratık."

55:14 "Allah insanı pişmiş çamura benzeyen balçıktan yarattı."

3:19 Allahın nezdinde İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı."

32:7 "O ki, yarattığı herşeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır."

6:2 "Çünkü bizi çamurdan yaratan, ölüm zamanını takdir eden ancak odur."

15:26 "And olsun ki, biz insanı (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş cıvık bir balçıktan yaratık." Bu ayetin diğer bir çevirisi de: "And olsun ki, insanı balçıktan, işlenebilen kara topraktan yaratık." Ayet 27-28: Rabbin meleklere: "ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir in-

san yaratacağım, onu yapıp ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın.” demişti: 30-31. Bunun üzerine, İblisin dışında bütün melekler hemen secde ettiler. Allah: Ey İblis! seni secde edenlerle beraber olmaktan alıkoyan nedir?” dedi 33. “balçıktan, işlenebilen kara topraktan yarattığın insana secde edemem” dedi: 34. Öyle ise defol oradan sen artık kovulmuş birisin, doğrusu hesap gününe kadar lanet sanadır” dedi.

Görüldüğü gibi her üç dinde de insan çamurdan yaratılmış. Fakat Sumer’de insanın yaratılma nedeni ve nasıl yaratıldığı ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Adem’in Cennetten Kovulması

Sumer’de: Dilmun adında, saf, temiz, parlak tanrıların yaşadığı bir ülke var. Hastalık ve ölüm bilinmeyen *yaşam ülkesi*. Fakat orada su yok. Su tanrısı, güneş tanrısına, yerden su çıkararak orasını tatlı su ile doldurmasını söylüyor. Güneş tanrısı söyleneni yapıyor. Böylece Dilmun meyve bahçeleri, tarlaları ve çayırıları ile tanrıların bahçesi haline geliyor. Bu cennet bahçesinde yer tanrıçası 8 bitki yetiştiriyor. Bu ağaçlar meyvelenince bilgelik tanrısı Enki her birinden tadıyor. Buna yer tanrıçası çok kızıyor, tanrıyı ölümle lânetleyerek ortadan yok oluyor. Bilgelik tanrısı çok ağır hastalanıyor. Diğer tanrılar büyük güçlüklerle yer tanrıçasını bularak bilgelik tanrısını iyi etmesi için yalvarıyorlar. Tanrıça, tanrının 8 bitkiye karşı hasta olan 8 organı için birer tanrı yaratıyor. İlginç olan, yaratılan tanrılardan beşi tanrıça (bu doktorlukta ilk uzmanlaşmayı da göstermesi bakımından önemli). Hasta olan organlardan biri kaburga. Onu iyi eden tanrıçanın adı “kaburganın hanımı anlamına gelen *Ninti*’dir. Bu kelimedede *Nin* hanım, *ti* kaburgadır. *Ti*’nin bir anlamı da *hayat*’dır.

Eğer ikinci anlamıyla tercüme edersek tanrıçanın adı “hayatın hanımı” olur²⁰.

Bu hikâye, Tevrat’ta Tekvin 2:5-23.

Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu ve bir kır otu henüz bitmemişti; çünkü Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı; ve toprağı işlemek için adam yoktu ve yerden buğü yükseldi ve bütün toprağı suladı. Ve Rab Allah yerin toprağında Adam’ı yaptı; ve onun burnuna hayat nefesini üfledi ve

²⁰ *Tarih Sumer’de Başlar*, s. 123-127.

adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti ve Adam'ı oraya koydu ve Rab Allah, görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasına da "hayat ağacını" ve "iyilik ve kötülüğü bilme ağacını" yerden bitirdi ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı ve oradan bölünerek dört kol oldu (Bunlardan ikisi Dicle ve Fırat). Ve Rab Allah baksın ve onu korusun diye Adam'ı oraya koydu ve Rab Allah Adam'a, "bahçenin her ağacından ye, fakat iyilik, kötülük bilme ağacından yemeyeceksin! Yersen ölürsün!" dedi ve Rab Adam'ı yalnız bırakmamak için bütün hayvanları topraktan yaptı ve onlara ad koymak için Adam'ı getirdi. Fakat Adam yalnız idi. Rab Adam'a derin bir uyku verdi, onun kaburga kemiklerinden birini aldı ondan bir kadın yaptı ve onu Adam'a getirdi ve Adam dedi: "Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir, buna *nisa* denilecek!" Bundan sonra yılanın kadını kandırarak yasak meyveyi yedirdiği ve bahçede olan Allah ile konuşmaları geliyor. Allah yılanı lanetliyor. Allah Adem (burada Adam yerine Adem deniyor)²¹ ve karısına giymeleri için kaptan yapıyor. Kadını ağırlı çok çocuk yapması ve Adem'i de toprakla uğraşması ile cezalandırarak onları Aden bahçesinden kovuyor. Buraya kadar nedense karısının adı verilmemiş. Ancak Bab 4'ün başında karısının adının Havva olduğu ve Habil Kain'i doğurduğu yazılı.

Görüldüğü gibi Tevrat'ta (Bab 1:27) yaratılışın altıncı ve son gününde Allah insanı erkek ve dişi olarak yaratmış olduğu halde, Adam'ı tekrar yerin toprağından, eşini de onun kaburgasından yaratıyor. Buna göre Bab 2:4-23'de anlatılanlar, Sumer hikâyesinden alınmadır.

Kur'an'da bu konu çok yüzeysel ve çeşitli sûrelerde parça parça anlatılıyor.

Sûre sırası ile:

Sûre 2:31

Allah Adem'e her şeyin ismini öğretti,

Sûre 2:32:

"Ey Adem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat." dedi.

²¹ Adem, Amortice'de Adamu, İbranice'de Adam veya Ha-Adam, anlamı insan, daha doğrusu "kırmızı toprak". Daha geniş bilgi için I.M. Diakonoff, *Father "Adam"*, Afo Beiheft 19. s. 16 vd.

Sûre 2:35-37

“Ey Adem! Eşin ve sen cennette kalın! orada olanlardan istediğiniz yerden bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz” dedik. Şeytan orada ikisini de ayarttı, onları buldukları yerden çıkarttı. Onlara “birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz” dedik. Adem Rabbinden emirler aldı, onları yerine getirdi, Rabbi de bunun üzerine tövbesini kabul etti.

Sûre 7:19-26

“Ey Adem! sen ve eşin cennette kalın ve istediğiniz yerden yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.” Şeytan ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: “Rabbimizin sizi bu ağaçtan menetmesi, melek olmanızı veya burada temelli kalmanızı önlemek içindir.” Doğrusu ben size öğüt verenlerdenim” diye ikisine yemin etti. Böylece onların yanılmalarını sağladı. Ağaçtan meyve tattıklarında kendilerinin ayıp yerlerini gördüler. Cennet yapraklarından onları örtmeye koyuldular. Rabbi onlara “ben sizi o ağaçtan menetmemiş miydim? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylememiş miydim?” diye seslendi. Her ikisi “rabbimiz kendimize yazık ettik, bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz” dediler. “Birbirinize düşman olarak inin, siz yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz, orada yaşar, orada ölürsünüz, orada dirilirsiniz” dedi.

Sûre 20:115-132:

“And olsun ki, biz daha önce Adem’e ahd vermiştik, fakat unuttu, onu azimli bulmadık. Meleklerle ‘Adem’e secde edin’ demiştik, İblisten başka hepsi secde etmiş, o çekinmişti. “Ey Adem! doğru bu, senin eşinin düşmanıdır, sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursun. Doğrusu cennette ne acı kırsın ne de çıplak kalırsın, orada ne susarsın ne de güneşin sıcağında kalırsın” dedik. Ama şeytan ona vesvese verip: “Ey Adem! sana sonsuzluk ağacını ve sana çökmesi olmayan bir saltanatı göstereyim mi?” dedi. Bunun üzerine ikisi de o ağacın meyvesinden yedi, ayıp yerleri görünürdü. Cennet yapraklarıyla örtünmeye koyuldular. Adem Rabbine baş kaldırdı. Rabbi yine de onu seçip doğru yolu gösterdi.”

Görüldüğü gibi bu hikâye Sumer ve Tevrat’ta birbirine oldukça paralel. İkisinde de bir tanrı bahçesi, dikilmiş ağaçlar, bahçeden su çıkarılması, yasak

meyvenin yenmesi, lanetlenme. Sumer'de kaburgayı iyi etmek için tanrıça yaratılıyor, adı kaburganın hanımı. Hikâye Tevrat'a geçerken kadın kaburgadan yaratılmış ve adı Sumer'deki ikinci anlamı olan *Hayatın Hanımı*'nın (yaşatan hanım) İbranice karşılığı Havva olmuştur.

Kur'an da cennet bahçelerine ait değişik surelerde çeşitli ayetler var²². Yasak ağacın "sonsuzluk ağacı" olduğu yalnız Sure 20:20'de belirtilmiş. Cennetten yılan değil Şeytan çıkartıyor; ne Havva'nın adı, ne de kaburgadan yaratıldığı yazılı.

İslam mitolojisinde, Adem'in yaratılması ve cennetten kovulması daha değişik (Meydan Larousse *Adem*). "Allah, Cebrail, Mikâil, Azrail, İsrail adlı meleklerine 7 kat yerden 7 avuç toprak getirmelerini emretti. Fakat yer yuvarlağı bu toprağı vermeye razı olmadı. Azrail toprağı zorla aldı. Allah bu toprak üzerine günlerce yağmur yağdırdı, onu yumuşattı, melekler yoğurdu. Ve Allah şekillendirdi. Adem 80 yıl şekilsiz toprak olarak, 120 yıl da ruhsuz bekledi. Şekil ve renk kazandıktan sonra meleklerle, Adem'e secde etmesi emredildi. Bu emri yalnız şeytan dinlemedi. Bu yüzden cennetten kovuldu. Cennetteki iyiyi kötüden ayırmaya ölçü olan elma ağacından yemesi Adem'e yasak edilmişti. Cennetten kovulmasına kızan şeytan, yılan ile anlaşıp Adem ile Havva'yı, yasak meyve yedirterek cennetten kovduruyor. Adem yaptığına pişman olarak yalvarıyor. Cebrail vasıtası ile af edilip Mekke'de Arafat'a

²² Süre 55: 49

Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye 2 cennet vardır.

48. Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.

50. Bu cennetlerde akan 2 kaynak vardır.

62. Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır. İkisinde de fıskuran 2 su vardır.

Süre 61:12

İşte o takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere Adn (Aden) cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

Süre 47:15

Müttekilere vadolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere kuvvet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Bunlardan da öte, Rablarından bir bağışlama vardır."

Süre 19:61-62

Tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunanlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete, yani çok merhametli Allahın kullarına gıyaben vadettiği Adn cennetlerine girecekler. Şüphesiz O'nun va'di yerini bulacaktır.

Süre 38:49-50

Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır. Kapıları yalnız kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.

gönderiliyor. Orada Havva ile buluşuyor. Adem'e Mekke'yi yapması emrediyor. Cebrail'de hac merasimini öğretiyor; ve böylece insan nesli türüyor. "Bunda Havva'nın nasıl yaratıldığı bildirilmemiş. Görüldüğü gibi, bu efsane ile Kur'an arasında oldukça büyük farklılık var. İlginç olan insanın yaratılmasında Allaha 4 melek yardımcı oluyor. Sumer'de de 4 önemli tanrı. Burada cennette bulunan elma ağacı. Bu ağaç, Sumer efsanelerinde çok geçen, özellikle aşk tanrıçası ile ilgili bir ağaçtır. Kur'an'da bir defa bunun sonsuzluk ağacı olduğu yazılmış. Sumer'de yasak meyveyi, bilgelik tanrısı Enki'ye, iki yüzü olan veziri İsimut veriyor. Bu işi Tevrat'ta yılan, Kur'an'da şeytan, bu efsanede ikisi birden yapıyor. Burada Adem'in, Allah tarafından affedilmesini Cebrail sağlıyor. Sumer'de tanrıların yalvarması ile, ana tanrıça, bilgelik tanrısını iyi ediyor.

Sumer'de bilgelik tanrısı Enki, insanlara, diğer tanrılardan haber getiriyor. İslam'da aynı işi Cebrail yapıyor. Cebrail'in kudret sahibi olması, kemale eriştiricilik nitelikleri de (Meydan Larousse, Cebrail) Bilgelik tanrısına uymaktadır. İslam efsanesinde Havva'nın nasıl yaratıldığı belirtilmemiş. Adem ve Havva'nın çocukları Habil ve Kain hikâyesi:

Tevrat, Tekvin Bab 4:1

Ve Adem karısı Havva'yı bildi ve gebe kalıp Kain'i doğurdu ve yine kardeşi Habil'i doğurdu. Habil koyun çobanı oldu. Fakat Kain çiftçi oldu. Ve Kain günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden Rabbe takdime getirdi. Habil de sürüsünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab Habil'e ve onun takdimesine baktı, fakat Kain'e ve onun takdimesine bakmadı. Ve Kain çok öfkeleni ve Rab Kain'e dedi: "Niçin öfkelenidin ve suratını astın? Eğer iyi davranırsan o yükseltilmeyecek mi? Ve iyi davranmazsan günah kapıda pusuya yatmıştır. Ve onun istediği sensin, fakat sen ona üstün ol. Ve Kain kardeşi Habil'e söyledi ve vaki oldu ki, kırdı oldukları zaman Kain kardeşi Habil'e karşı kalktı ve onu öldürdü.

Bu konu Kur'an'da yine çok kısa ve bu adlar da yok.

Sure 5:27-31

"Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek oku: Hani bir kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. "Andolsun seni öldürecekim" dedi. Diğer de ancak sakınanlardan kabul eder." dedi. Andolsun ki, sen öldürmek için bana elini uzatsan, ben sana

öldürmek için el uzatacak değilim. Ben alemlerin Rabbi olan Allahtan korkarım.” “Ben istiyorum ki, sen hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın: Zalimlerin cezası budur.” dedi. Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gösterdi: “Yazık bana! Şu karga gibi olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi oldum” dedi ve ettiğine yananlardan oldu.”

Tevrat ve Kur’an’da Hawva’nın biri kız biri oğlan doğan ikiz çocuklarından söz yok. Bunlar efsanelerde olmalı.

Sumer’de bu hikâye iki ayrı şekilde görülüyor: Birisinde çoban tanrısı Dumuzi ile Çiftçi tanrısı Enkimdu aşk tanrıçası İnanna’ya aşık olurlar. Herbiri İnanna’ya kendi ürününü över ve sonuçta tanrıça çoban tanrısı Dumuzi’nin ürünlerini beğenerek onunla evlenir. Enkimdu bu seçimi dostça kabul ederek onlarla arkadaş olur.

Diğer bir hikâye de şöyle: *emeş yaz, enten* kış. Hava tanrısı Enlil’e, kış çeşitli hayvanları, yavrularını, yağ ve süt getiriyor. Yaz da ağaçlar, bitkiler ve değerli taşları getiriyor. Her ikisi kendi getirdiklerini daha değerli olduğunu söyleyerek tartışıyorlar. Bu kavgayı gören tanrı, kışın getirdiklerini daha üstün buluyor. Yaz da bunu kabul ederek kışa boyun eğiyor. Sumerliler, sığır ve tahıl, kuş ve balık, ağaç ve kamış, gümüş ve bakır, kazma ve saban gibi varlıkları, herbiri kendi özelliklerini ortaya koyarak tartışmışlardır. Bu tartışma tarzı Ortaçağ’ın sonlarına doğru Avrupa halkı arasında yapılan tartışmaların ilk örnekleri sayılıyor.

Hawva’nın ikiz çocukları belki söylence olarak bunlardan çıkarılmıştır²³.

Sumer efsanesinden geçen bir konu da, birine kızan tanrının, bütün ülkeye çeşitli felaketler vermesi. Sumer’de Aşk tanrıçası İnanna, bir bahçenin kenarında uyuya kalıyor. Bunu gören bahçenin sahibi gidip tanrıçaya tecavüz ediyor. Buna kızan tanrıça ülkeye çeşitli felâketler veriyor. Bu konu, çok güneşli olduğu için bahçesinde birşey yetiştiremeyen bir bahçıvanın, geniş yapraklı ağaçlar dikerek bahçeyi yararlı hale getirmesini anlatan şiirin bir bölümünde yazılı:

²³ S.N. Kramer, *The Sumerians*, p. 218-219.

Bir gün kraliçem, göğü dolaştıktan, yeri dolaştıktan sonra,
 İnanna göğü dolaştıktan, yeri dolaştıktan sonra,
 Kutsal fahişe (İnanna) yorgunluk içinde (bahçeye) yaklaştı.
 Derin uykuya daldı.
 Onu bahçemin köşesinde gördüm,
 Tecavüz ettim ona, öptüm onu,
 Bahçemin köşesine döndüm.
 Şafak attı, güneş doğdu,
 Kadın korku ile etrafına bakındı,
 İnanna korku ile etrafına bakındı,
 Sonra kadın nasıl bir felaket yaptı!
 İnanna utancından ne yaptı!
 Ülkede bütün kuyuları kan ile doldurdu,
 Odun taşıyan köleler kandan başka birşey içemediler,
 Su dolduran köleler (kadın), kandan başka birşey dolduramadılar.
 (Bu metnin tümü için: *Tarih Sumer'de Başlar*. s. 59-62).
 Suların kana çevrilmesi konusu Tevrat, Çıkış Bab 7:14-25:

Rab Musa'ya dedi: "Firavun'un yüreği inatçıdır, kavmi salıvermek istemiyor. Sabahleyin nehrin kenarına çıkan firavuna git, ona 'çölde bana ibadet etmeleri için kavmimi salıver, diye İbranilerin allahı beni sana gönderdi, ben elimdeki değnekle ırmaktaki sulara vuracağım ve kana dönecekler." Musa Rabbin dediğini yaptı. Değneğini ırmaktaki sulara vurdu. Bütün sular kana döndü. Mısırlılar içecek su bulamadılar.

Bu olay Kur'an'da Sûre 7:132-133:

"Bizi sihirlemek için ne mucize gösterirsen göster, sana inanmayacağız" dediler. Bunun üzerine su baskını, çekirgeyi, güveyi, kurbağaları ve kanı birbirinden ayrı mucizeler olarak onlara musallat ettik, yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular.

Bu olayda müşterek nokta, tanrının ülkede tek bir şahsa kızıp (Mısır'da Firavun) bütün insanlara felaketler vermesi ve bunlardan birisinin de suların kana döndürülmesidir. Öyle ki, halk kandan başka içecek su bulamıyor.

Tufan:

Çok eski çağlarda, insanları yok etmek amacı ile tanrı tarafından büyük bir tufan yapıldığı hikâyesinin, yalnız ilk kutsal kitap Tevrat'da yazılı olduğu biliniyordu. Fakat geçen yüzyıl içinde Ninive'de yapılan kazılarda çıkan Asur

Kralı Asurbanipal'in kütüphanesi içindeki bir tablette aynı hikâye okununca (1872) büyük bir şaşkınlık yaratmış ve bu inancı kökünden sarsmıştı. Gilgameş destanının son kısmını oluşturan bu hikâye ölümsüzlüğü arayan Gilgameş'e, Tufandan kurtulup tanrılar tarafından ölümsüzlük verilen Utnapiştim tarafından anlatılmıştı.

Buna göre kısaca: İnsanlar öyle çoğalmıştı ki, tanrılar onların gürültü ve şamatasından uyuyamaz olmuşlar. Bunun üzerine dört büyük tanrı bu insanları bir tufan ile yok etmeye karar veriyorlar. Bilgelik tanrısı (Enki) yarattıkları insanların ortadan kaldırılmasına çok üzülüyor ve Şuruppak şehrinde yaşayan Utnapiştim'e evinin duvarından seslenerek tanrıların bir tufan yapmaya karar verdiklerini, bir gemi yapmasını söylüyor. Geminin tarifini veriyor. Adam söylediği şekilde gemiyi 7 günde tamamlıyor. Gemi yapıldığı müddetçe çeşitli hayvanlar kesiliyor, beyaz, kırmızı ve su katılmamış şaraplar nehir suyu gibi bol olarak içiliyor, adeta yılbaşı törenlerine benzer şenliklerle işler yapılıyor. Utnapiştim geminin içine ailesini, akrabalarını, sanatçıları, evcil ve yaban hayvanlarını dolduruyor. Bu arada altın da almayı unutmuyor. Geminin kapısı kapanır kapanmaz şiddetli bir fırtına ile birlikte yağmur boşanıyor. Sular yalnız gökten boşanmakla kalmıyor, yer tanrıları da yerden fıskırtıyor suları. Tufan öyle azgınlaşıyor ki, onu yaptıran tanrılar bile korkuyor. Bu kıyamet 6 gün 6 gece sürdükten sonra yedinci gün gemi Nisir Dağına oturuyor. 7 gün bekledikten sonra Utnapiştim bir güvercin salıyor dışarı. O konacak yer bulamadığı için geri dönüyor. Daha sonra bir kırlangıç gönderiyor, fakat o da geri geliyor. Son olarak uçurduğu kuzgun geri dönmeyince dışarı çıkıyorlar. Utnapiştim dağın tepesine kurbanlarla içkiler sunuyor. Altlarında çeşitli ağaçların odunları yanan ocaklara 7 tekrar 7 kazan konarak kurban etleri pişiriliyor. Onların tatlı kokusunu duyan tanrılar üşüşüyorlar. Tufanı yaptıran tanrı Enlil gelip gemiyi ve insanları görünce çok kızıyor, kim bunları kurtardı, diye. Bilgelik tanrısı ona karşı çıkarak, günah yapanı, kurallara karşı geleni cezalandır ama bu kadar ağır ve ölümcül olma, diye onu yatıştırıyor. Böylece Utnapiştim ve karısı ölümsüz bir yaşam ile nehrin ağzındaki tanrılar bahçesine yerleştiriliyorlar²⁴.

Bu hikâye Sami bir dil olan Akadca ile yazılmıştı. Halbuki, içinde geçen adlar başka bir dile aitti. Buna göre bu hikâye o dili konuşan Sumerliler tarafından yaratılmış olmalıydı. Hakikaten daha sonra Philadelphia Üniversitesi

²⁴ N.K. Sanders, *The Epic of Gilgamesh*, Revised Edition Incorporating New Material, (Penguin Books 1972) p. 108-113.

Müzesi'nde bulunan yarısı kırık bir tablet bunu kanıtladı. Bu tablette Tufan hikâyesi Sumerce ve şiir tarzında yazılı idi. Ne yazık ki, metnin en az yarısı yoktu. Fakat bulunan kısımlar konu hakkında oldukça aydınlatıcıdır. Bunda da tanrılar insanlara kızarak bir tufan yapmaya karar veriyorlar. Ziusudra isimli birine bir tanrı tarafından durum bir duvar arkasından bildiriliyor. Bu satırlar şöyle:

Alçak gönüllü, saygılı olan.
 Hergün tanrısal görevlerine dikkat eden,
 Ziusudra'ya tanrı Enki,
 "Duvardan bir söz söyleyeceğim, sözümü tut!
 Kulak ver söyleyeceklerime!
 Bizden bir tufan kült merkezlerini kaplayacak,
 İnsanlığın tohumu yok olacak,
 Tanrılar meclisinin sözü karardır,
 An ve Enlil'in emirleriyle
 Krallık, hükümdarlık son bulacaktır."

Bundan sonra tabletin kırık kısmı geliyor. Burada geminin nasıl yapılacağı bildirilmiş olmalı. Metnin tekrar okunan kısmında tufan'ın bütün şiddetiyle memleketi kapladığı, 7 gün, 7 gece sürdüğü, bitiğinde Ziusudra'nın tanrılara kurbanlar yaptığı yazılı.

Sonunda:

Ziusudra, kral, tanrı An ve Enlil önüne attı kendini.
 Onu sevdiler, bir tanrı gibi yaşam verdiler, ona,
 Bitkilerin adını, insanlığın tohumunu, koruyan,
 Ziusudra'yı güneşin doğduğu yere,
 Dilmun ülkesine yerleştirdiler²⁵

²⁵ *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 128-132. Sumer şairleri Tufan'ı yalnız hikâye olarak anlatmakla kalmamışlar, ayrıca onun yaptığı felaketi başka konulara ait kompozisyonlarda da söz gelisi anlatmışlardır. Ele geçen böyle iki metinden Tufan ile ilgili satırlar:

1. *numun* bitkisinin meydana gelişi hakkındaki şiirden:
 Rüzgâr yağmur getirdikten sonra,
 Bütün yapılmış duvarlar yıkıldıktan sonra,
 Kudurmuş fırtına yağmur getirdikten sonra,
 Bir adam, ikinci bir adama karşı çıktuktan sonra,
 Tahıl yetiştikten, ot bittikten sonra,

Aynı olayın Tevrat'taki anlatılışı: Tevrat'ta (Tekvin Bab 6-9) bu konu çok uzun. Onda insanlar fena ve bozulmuş olduklarından Rab onları yok etmeye karar veriyor. Nuh Allahı tanıyan, onunla birlikte giden biri. Rab ona insanları yok etmek için bir Tufan yapacağını, kendisine bir gemi yapmasını söylüyor ve geminin nasıl yapılacağını, içine neler alacağını bildiriyor. Nuh söyleneni yerine getiriyor. Tufan başlıyor. Bunda o, 40 gün sürüyor. Yeryüzünde herşey yok oluyor. Sular ancak 150 günde azalıyor. Gemi 7'nci ayda, ve ayın 17'nci gününde Ararat dağına oturuyor. Tekrar 40 gün bekliyor, Nuh. Sonra suların tamamıyla çekilip çekilmediğini anlamak için ewela bir kuzgun salıyor dışarı. O geri gelince bekliyor, bir güvencin uçuruyor. Üçüncü defa gönderdiği güvercin dönmeyince karaya çıkıyorlar. Kurbanlar kesiyor Nuh. Rab hoş kokuları duyunca artık tekrar Tufan yapmamaya karar veriyor. Nuh ile konuşarak bir daha yeryüzünde Tufan yapmayacağına ahdediyor. Tekvin Bab 9:12 ve Allah dedi: benimle sizin ve ebedî devirlerce sizinle beraber olan her canlı mahlukun arasında yapmakta olduğum ahdin alameti şudur: Yayımlı buluta koydum ve benimle yerin arasında bir ahit alameti olacaktır. Yerin üzerine bulut getirdiğim zaman, yay da bulutta görünecektir.

Fırtına "yağmuru getireceğim" dedikten sonra,
 O, "yağmuru yapılmış duvarların üzerine boşaltacağım" dedikten sonra,
 Tufan "her şeyi silip süpüreceğim" dedikten sonra,
 Gök emir verdi, yer doğurdu,
numun bitkisini doğurdu,
 Yer doğurdu, gök emir verdi,
numun bitkisini doğurdu.

2. Lağaş şehrinin başlangıcından Guda'nın zamanına kadar (İ.Ö. 2500-2150) olan olayları kapsayan yarı tarihsel bir belgedeki Tufan ile ilgili bölüm:

Tufan her şeyi silip süpürdüktan sonra,
 Ülkenin yıkılması tamamlandıktan sonra,
 İnsanlık sonuna kadar dayandıktan sonra,
 İnsanlığın tohumu korunduktan sonra,
 Karabaşlı Sumer halkı kendisini yeniden kalkındırdıktan sonra,
 An ve Enlil insanı adıyla çağdırdıktan sonra,
ensi-lik kurulduktan sonra,
 Fakat henüz gökten krallık inmemişti.

S.N. Kramer, *In the World of Sumer, an Autobiography*, (Detroit 1986), p. 99. Bu iki belge, şair ve ozanların Tufanın getirdiği felâketi ve etkilerini bildiklerini gösteriyor. Kramer'e göre, güney Mozopotamya'da zaman zaman büyük su baskınları olmuş. Bu yüzyıl içinde 1925, 1930, 1954 yıllarında büyük felaketlere neden olmuş su baskını. 7, 8'inci yüzyıllarda Abbasiler zamanında, 10, 11, 12'nci yüzyıllarda önemli ve yazıya geçmemiş su baskınları olmuş.

Nuh 950 yıl yaşadıktan sonra ölüyor. Kurtulan canlılardan ve Nuh'un oğullarından yeni insanlar türüyor.

Görüldüğü gibi bu üç hikâye temelde birbirinin aynıdır. Tanrıların insanlara kızması ve Tufan'a karar vermesi, gemi yapılması önerisi, geminin yapılması, canlıların içine alınması, Tufan'ın olması, gemidekilerin kurtulması, kurbanlar, bunların korkusuna tanrı veya tanrıların gelişi.

Ayrılan noktalar: Babil efsanesinde tanrılar insanların çoğalması dolayısı ile gürültülerinin artarak tanrıları rahatsız ettikleri için Tufan yapmaya karar veriyorlar. Sumer ve Tevrat'ta insanların fena olması yüzünden. Sumer ve Babil metninde bu kararı gizlice bildiren Bilgelik tanrısı. Tevrat'ta Allahın kendisi. Tufan Sumer'de 7 gün, Babil'de 6 gün, 6 gece, 7'nci gün bitiyor. Tevrat'ta 40 gün, gemiden çıkmaları için de aylarca bekliyorlar. Babil'de Tufan'ı başlatan tanrı Enlil kurtarıldıkları için çok kızıyor, fakat bilgelik tanrısı onu yatıştırıyor ve kurtulana ölümsüz bir yaşam verilerek tanrıların bahçesine gönderiliyor. Tevrat'ta Tufan'a karar veren, Nuh'u kurtaran, yaptığına pişman olan, Nuh'u uzun ömürle ödüllendiren hep tek tanrı.

Kur'an da bu olay çok yüzeysel yazılmış. 29 sure içinde çeşitli ayetlerde çoğunluğu Nuh'un kavmi ile olan inanç problemleri ile ilgili. "Tufan" kelimesi yalnız bir kere geçiyor. Tufan ile ilgili sûrelerdeki ayetler sıra ile şöyle:

Sûre 7:59: And olsun ki, Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki, "Ey kavmim Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben üzerinize gelecek azaptan korkuyorum." Sûre 10:73: yine de onu yalanladılar. Biz hem onu, hem de gemide onunla beraber bulunanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu.

Sûre 11:36-44:

Nuh'a vahyolundu ki, artık kavminde iman etmiş olanlardan başkası asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte oldukları günahlardan üzülmeye. Bizim gözlerimiz önünde bildirdiğimiz gibi gemiyi yap ve zulm edenler hakkında bana söyleme, çünkü onlar mutlaka boğulacaktır. Nuh gemiyi yaparken kavminden ileri gelenler her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki, "Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki, siz nasıl alay ettiyseniz biz de sizinle alay edeceğiz. Nihayet emrimiz gelip sular kaynayınca Nuh'a dedik "Her cinsten birer çifti ve aleyhinde hüküm verilmiş olanlar dışında, aileni

ve iman edenleri gemiye yükle." Pek az kimse onunla birlikte iman etmişti. Nuh dedi ki, "gemiye binin, onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın izniyledir." Gemi dağlar gibi dalgalar arasında olanlarla birlikte yüzüp gidiyordu. Nuh gemiden uzakta bulunan oğluna "yavrucuğum bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi. Oğlu "beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." dedi. Nuh "Bugün Allah'tan başka koruyucu yoktur." dedi. Aralarına dalga girdi. Oğlu da boğulanlara karıştı. "Ey yer suyu yut, ey gök sen de suyu tut!" denildi, su çekilip azaldı, iş bitti, gemi Cûdi'ye oturdu. "Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun" denildi.

Sûre 23:26-29

Nuh "Rabbim beni yalancı çıkarmalarına karşı bana yardım et!" dedi. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "gözcülüğümüz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap, bizim emrimiz gelip sular kaynayınca her cinsten birer çifti, içlerinden daha önce kendisi aleyhine hüküm verilmiş olanlar dışında aileni al. Onlar için bana yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır. Sen yanındakilerle o gemiye yerleştiğinde 'bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun'de ve de ki, beni bereketli bir yere indir, sen konuklatanların en hayırlısısın!"

Sûre 26:117-120

Nuh "Rabbim! kulum beni yalanladı. Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver, beni ve beraberimdeki inananları kurtar!" dedi. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri yüklü geminin içinde kurtardık, geri kalanları suda boğduk.

Sûre 29:14-15

Andolsun ki, biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o dokuzyüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulmlerini sürdürürken Tufan kendilerini yakalayiverdi. Ama biz Nuh'u ve gemide olanları, kurtardık ve bunu alemlere ibret kıldık.

Sûre 51:46

Bunlardan önce de Nuh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar da yoldan çıkmış bir kavimdiler.

Sûre 36:41-43

Onlara bir delil de, soylarını dolu bir gemiye taşımamız ve kendileri için bunun gibi daha nice binerleri yaratmış olmamızdır. Dilesek onları da suda boğardık, ne kurtaran bulunur, ne de kendileri kurtulabilirdi.

Görüldüğü gibi bu hikâyeden 7 sûre içinde 20 kadar ayette değişik şekillerde söz edilmiş. Bunlarda yalnız bir kez “Tufan” kelimesi geçiyor. Geminin nasıl yapılacağı, Tufanın ne kadar sürdüğü, gemiden nasıl çıktıkları, Nuh’un neden 950 yıl yaşadığı bildirilmemiş. Buna karşılık tanrının insanlara kızması, olayın bir kimseye bildirilmesi, gemi, gökten ve yerden suların taşması, geminin bir dağa yanaşması, bir kısım insanların kurtulması, uzun ömür, Sumerlilerden gelen izlerdir²⁶.

Eyüp Peygamber hikâyesi: Dilimizden pek eksilmeyen, din kitaplarına girmiş “Eyüp peygamberin sabrı” hikâyesinin de, Sumerlilerden kaynaklandığı ancak bu yüzyılın ikinci yarısından sonra anlaşılabilmiştir. Bu metnin yazıldığı tabletin bir kısmı Philadelphia Üniversitesi Müzesi’nden, diğer kısmı İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde bulundu. Bunlar ayrı ayrı okunup birleştirilince 135 satıra ulaşan şiir tarzında yazılmış bir hikâye ortaya çıktı. Fakat parçaların birçok yerleri kırık veya bozuk olduğundan metnin tümü tam olarak elde edilemedi.

Hikâyenin ana fikri, insanın felakete uğradığı zaman, bunu yapan tanrıya lanetler saçacağı yerde, onu yücelterek, ona yalvarıp yakararak kalbini yumuşatıp, bu felaketlerden kurtulabileceğidir. Sumer’de yalvarılan tanrı, insanın kendi tanrısıdır. O, tanrılar meclisine bu duaları götürerek iyi sonuç alıyor.

Bu şiir, evvelâ insanın tanrısını övmesini, yüceltmesini, ağlayıp sızlamalarla kalbini yumuşatmasını öğüt vererek başlıyor. Ondan sonra adı verilmeyen bir adama, akraba ve arkadaşları tarafından yapılan fena davranışlar anlatılıyor. Adam başına gelen felaketlerden söz ediyor. Arkadaşlarının da kendi üzüntülerine katılmasını istiyor. Bundan sonra başına gelen bu hallerin kendi günahları yüzünden olabileceğini söyleyerek tanrısına affetmesi

²⁶ Sumerlilerin yazdıkları kral listesine göre (bkz. C.L. Woolley, *The Sumerians*, p. 21; S.N. Kramer, *The Sumerians*, p. 328). Tufan’dan önce, binlerce yıl yaşayan 8 kral saltanat sürmüştü. Tevrat’ta da (Tekvin 5) Adem’den başlayarak Nuh’a kadar 365-960 yıl arasında yaşayan 9 şahsın adı var. Bunlardan birini Allah almış ve yok etmiş. Geride Sumer’deki gibi 8 ad kalıyor. Tevrat’ta bunlara kral denmiyor, peygamber olarak da belirtilmiyor.

için yalvarıyor. Şiir, tanrısının onu affettiğini bildiren bir kısım ile son buluyor.

Sumer şiirinden bazı bölümler: *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 96-98.

Ben anlayışlı insandım, şimdi bana kimse değer vermiyor,

Doğru sözüm yalana döndü.

Hilenin adamı beni güney rüzgârı gibi sardı, ona iş yapmaya zorlandım.

Bana saygı duymayan, senin önünde beni utandırdı.

Bana durmadan yeni üzüntüler verdin,

Eve girdim ruh ağır, sokağa çıktım kalp sıkıntılı,

Cesur, dürüst çobanım bana kızdı, düşmanca baktı,

Düşmanı olmadığım çobanım bana fenalık aradı,

Yoldaşım doğru bir söz söyleyemedi bana,

Arkadaşım dürüst sözümü yalanladı,

Hilenin adamı bana tuzak kurdu,

Ve sen tanrım ona engel olmadın!

Ben bilgin, neden genç cahiller içine sokuldum?

Ben anlayışlı, neden bilgisizler arasında sayıldım?

Her yerde yiyecek var, şimdi benim aşım açlık!

Herkese paylar verilirken, benim payım üzüntü oldu!

Tanrım önünde durmak istiyorum,

İniltili sözlerimi söylemek istiyorum,

Acılarımı bildirmek istiyorum...

Tanrım gün ışıdı, benim günüm karanlık,

Gözyaşları, ağıt ve sıkıntı sardı beni,

Gözyaşlarımdan başka bir seçeneğim yokmuş gibi üzüntü kapladı beni,

Kötü kader eline aldı beni, çalıyor yaşam soluğumu,

Fena hastalıklar yakıyor bedenimi

Tanrım, beni var eden babam, başını kaldır,
Ne zamana kadar beni ihmal edecek, beni korumayacaksın?
Ne kadar zaman beni rehbersiz bırakacaksın?

Bir doğru söz söylüyor akıllı bilginler,
“Asla günahsız bir çocuk annesinden doğamaz,
Günahsız bir genç, en eski zamandan beri yoktu.

Bundan sonra mutlu sonuç şöyle:

İnsanın tanrısı onun acı gözyaşlarına ve ağlamalarına kulak verdi,
Genç adamın yalvarış ve yakarışları tanrısının kalbini yumuşattı.
Söylediği doğru sözü tanrısı kabul etti,
Adamın dua dolu tövbeli sözünü.
Tanrısı fenalıklardan elini çekti,
Kanatlarını geren hastalık cinlerini uzaklaştırdı,
Adamın üzüntüleri sevince döndü,
Tanrısı yanına koruyucu bir cin koydu,
Ona müşfik bir melek verdi.

Tevrat Eyüp:

Tevrat'ta bu hikâye birçok bilge dolu sözlerle süslenmiş 1040 satırı kapsayan bir şiir halinde anlatılmıştır.

Hikâyenin başında Rab şeytana, Eyüp'ün iyi bir kul olduğunu söylüyor. Şeytan da, “eğer onu fena duruma düşürürsen bak sana nasıl lanet edecek tir.” diyor. Şeytan Eyüp'ün vücudunu tabanından tepesine kadar çıbanlarla dolduruyor. Eyüp sesini çıkarmıyor. Karısı ona “bunu veren Allah'a lanet et!” diyor. Eyüp de “Allah'ın iyiliğini nasıl kabul ediyorsak, kötülüğünü de öyle üstlenmeliyiz.” karşılığını veriyor.

Bundan sonra Eyüp başına gelen felaketleri, dünyaya gelmemesi gerektiğini, Allah'ın bunu haksız olarak kendisine verdiğini şiir halinde anlatıyor. Arkadaşları ise tanrının haksız iş yapmayacağını, kendisinin bunu hak ettiğini söyleyerek Allah'ı savunuyorlar. Bunlardan sonra Allah ile Eyüp karşılıklı tartışıyorlar. Her ikisi de kendi yaptıkları iyi işleri sayıp döküyor. Sonunda Eyüp söylediklerine pişman olup tövbe ediyor. Allah da onun tövbe-

sini kabul ederek sağlığına kavuşturuyor ve mal mülkünü de iki kat yapıyor. Böylece Eyüp arkadaşlarının yanında saygınlığını kazanıyor²⁷.

Tevrat'taki şiirden, Sumer şiirine paralel olan bazı satırlar:

- Bab 6:15-16 Kardeşlerim hainlik ettiler, bir vadi gibi,
Akıp giden vadilerin yatağı.
- Bab 7:3 Miras olarak bana sefalet ayları verildi,
Pay olarak da meşakkat geceleri
- Bab 7:11 Ruhumun sıkıntısı ile söyleyeyim,
Canımın acılığı ile şekva edeyim.
- Bab 7:11 Niçin günahımı bağışlamaz,
Fesadımı gideremezsin?
- Bab 10:2 Allah! diyeyim, beni mahkum etme!
Niçin benimle çekişiyorsun, bana bildir!
- Bab 13:1 Bana günahımı ve suçumu bildir,
Niçin yüzünü göstermiyorsun?
- Bab 13:23 Fesatlarım ve suçlarım ne kadar?
Bana günahımı ve suçumu bildir!
- Bab 16:6 Ağlamaktan yüzüm kızardı.
- Bab 19:2 Ne zamana kadar canımı üzecek,
ve beni sözle ezeceksin?
- Bab 19:13 Kardeşlerimi benden uzaklaştırdı,
ve tanıdıklarım bana bütün bütün yabancı oldular.
- 14 Akrabalarım gelmez oldu,
Yakın dostlarım da beni unuttu.
- 19 Hep sırdaşlarım benden ikrah ediyorlar,

²⁷ Robert Cooper, p. 110'da: Bu hikâyenin Yahudi kompozisyonu olamayacağı yazılı. "Bu Tevrat'ta bulunan kitaplardan hiçbiri ile ilgili değil, 'it stand alone in its glory, o, kendi ihtişamı içinde başlı başına duruyor.' Birçok Yahudi bilginleri bu kamıda. Bu muhakkak ki, başka bir dilden Yahudiceye çevrilmiştir. Dahice yazılmış bir kompozisyon ve onda anlatılan drama Yahudi-lere ait olamaz." diyor. Kutsal hayalet tarafından yazılmış, diyenler de varmış.

- Sevdiklerim de yüz çevirdiler.
- Bab 30:1 Yaşca benden küçük olanlar üzerime gülmekte!
- Bab 34: 5 Hakkım varken yalancı sayılmaktayım.
- Bab 30:26 Ben ışık beklerken karanlık geldi,
Ruhum kırıldı, günlerim karardı.
- Bab 34:6 Hakkım varken yalancı sayılmaktayım.
- Bab 42 Şiirin sonu: Eyüp Allah'a söylüyor:
Anlamadığım şeyleri söyledim,
Benden üstün olanı, bilmediğim, şaşılacak şeyleri
Niyaz ederim, dinle de ben söyleyeyim!
Sana sorayım da, bana anlat!
Senin için kulaktan işitmişim,
Şimdi ise seni gözlerim gördü.
Bundan ötürü kendimi hor görmekteyim,
ve tozda külde tövbe etmekteyim

Daha önce de belirtildiği gibi Eyüp'ün tövbesi tanrı tarafından kabul edilerek, daha büyük mutluluğa erişiyor.

Görüldüğü gibi, Sumer ve Tevrat metinleri konu olarak aynı. Tevrat'taki, Sumer şiirinden en az bin yıl daha geç yazılmış. Daha derin ve kapsamlı, şiirsel bir dil ve bilgelik dolu sözlerle donatılmış. Sumer şiiri daha yalın. Fakat Sumer metninde birçok yerlerin kırık olmasından okunamayan, anlaşılamayan bir hayli satır var. Her ikisinde de bu felaketlerin kendi günahları yüzünden ceza olarak verildiği söyleniyor. Yalnız Sumer inancına göre, zaten her çocuk günahı ile doğuyor. Ötekinde bu belirtilmemiş. Tevrat'ta Eyüp Allah'ı görüyor.

Kur'an'a gelince: bütün konularda olduğu gibi bu da çok yüzeysel, ancak dört sûre içinde birkaç ayette bulunuyor. Sûre 4:163, Sûre 6:84'de İbrahim'den başlayarak bütün peygamberler arasında Eyüp'e de vahiy edildiği yazılı..

Sûre 21:83-94

Eyüp'e gelince: o rabbine "başıma bu dert geldi, sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir

rahmet ve kulluk edenler için bir hâtura olmak üzere onun duasını kabul ettik. Kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.

Sûre 38:41-44

Kulunuz Eyüp'ü de an! O rabbine nida etmiş ve: "doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve azap verdi." diye seslenmişti. "ayağını yere vur! işte yıkana-cak, içilecek soğuksu!" Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere ona, hem ailesini, hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık. "Eline bir sap al da onunla vur, yeminini bozma!" Gerçekten biz Eyüp'ü sabırlı bulmuştuk. O ne iyi bir kuldu, daima Allah'a yönelirdi."

Konu çok kısa yazılmış olmasına rağmen şeytanın azap vermesi, sabır, tanrıya yakarış, duanın kabul edilmesi, ödüllendirilme diğer kaynaklarla paralel.

Tevrat araştırmacılarını yüzlerce yıldan beri meşgul eden ve nedenini bulamadıkları bir konu da yine Sumer metinlerinin çözülmesi ile açıklanabildi. O da Tevrat'ta bulunan "Süleyman'ın Şarkılar Şarkısı" bölümü. Açık saçık şiirlerden oluşan bu bölüm Tevrat'ta niçin bulunuyordu? Görünüşe göre onlar ne dinle, ne de tarihle ilgili idi. Bu şiirlerde bir seven bir de sevilen vardı. Bunu kilise papazları, İsa'yı seven, kiliseyi sevilen, İbraniler ise yahve'yi seven, İsrail'i sevilen olarak yorumlamışlardı. 19'uncu yüzyılda ise bunların İsrail düğünlerinde yapılan tören ile ilgili olduğu söylenmiş.

Bu yüzyılın ilk yarısından sonra, özellikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'ndeki Sumer edebi metinleri okunup çözülünce "Süleyman'ın Şarkılar Şarkısı"ndaki şiirlere benzer şiirler bulundu. Yapılan incelemelerde bunların, Sumerlilerin yeni yıl bayramlarında, sazlar eşliğinde söylenen şarkılar ve ilâhiler olduğu anlaşıldı²⁸.

Sumer ekonomisi tarıma dayalı olduğundan, onlar için tarımla ilgili konuların en önemlisi, ülkelerinde bolluk ve bereketin olması idi. Bunun için

²⁸ *Tarih Sumer'de Başlar*, s. 252-260.

Samuel Noah Kramer, *The Sacred Marriage Rite, Aspects of Faith, Myth, and Ritual in Ancient Sumer*, (Indiana 1969).

İncil, Matta 22:1-14'de anlatılan "gök krallığının düğünü" Sumer'in "Kutsal evlenme törenini" yansıtır gibi.

Tevrat, Hezekiel Bab 16'da anlatılan fahişe, Sumer'in aşk tanrıçası İnanna gibi ve onun kültürünün kaldırılması çabaları ile ilgili görünüyor.

onlar, aşk tanrıçaları İnanna ile çoban tanrısı Dumuzi'yi (bu başlangıçta bir kral idi, sonradan tanrı yapılmış nasılsa) evlendirirlerse, onların verimlilik gücünü ve ölümsüzlüklerini paylaşacaklarına ve bu yolla ülkelerinde bolluk ve bereketi sağlayacaklarına inanmışlardı. Bu inanca uyarak Sumer şair ve ozanlar onlarla ilgili uzun bir efsane yaratmışlar ve bunu yazıya geçirerek zamanımıza kadar ulaştırmışlardır. Bu hikâyeyi kısaca özetleyelim:

Aşk tanrıçası İnanna ile Dumuzi birçok zorluklardan sonra evleniyorlar. Bu evlilikten sonra tanrıça yeraltı dünyasına gidiyor. Fakat orası "gidip de dönülme-yen ülke". Kurala göre, tanrıça olmasına rağmen, O, yeryüzüne bırakılmıyor. Bilgelik tanrısı Enki'nin yardımı ile tanrıça, kendi yerine birini göndermek üzere, yeraltı yaratıkları ile dışarı çıkıyor. Tanrıça her gittiği yerde tanrı ve tanrıçaların, kendisinin yokluğundan çuvallar giyerek, yerlerde sürünerek yas tuttuklarını görüyor ve hiç birini göndermeye kıyamıyor. Fakat kocasının bulunduğu şehre gelip, onu, karısının yokluğuna aldırmayarak keyifle tahunda oturduğunu görünce, büyük bir kızgınlıkla "alın bunu!" diyerek cinlere veriyor. Daha sonra yaptığına pişman olan, fakat kocasının cezasız kaldığını da istemeyen tanrıçanın yardımı ile, Dumuzi'nin kız kardeşi rüya tanrıçası Geştinann'nın, kardeşi yerine yarım yıl yeraltında kalması, tanrılar meclisinde kabul ediliyor.

Böylece Dumuzi kış aylarında yarım yıl yer altında kaldıktan sonra bahar zamanı dışarı çıkıp tekrar karısı ile birleşiyor.

Bu birleşmeyi, zamanın kralı ile baş rahibe evlenerek kutluyorlar. Bunun için büyük törenler yapılıyor. Artık yeni bir yıl başlamıştır, ortalık uyanıyor. Ağaçlar yeşilleniyor, hayvanlar çoğalıyor.

İşte bu törenlerde okunmak üzere, kralın ve rahibenin veya tanrının ve tanrıçanın ağzından birbirlerine karşılıklı söylemeleri için aşk dolu, sevgi dolu, açık saçık şiirler yazılmış ve bunlar bestelenerek şarkı haline getirilmiştir.

Sumer bereket kültürünü oluşturan bu törenler, bugün "Kutsal Evlenme Törenleri" olarak nitelendirilmiştir. Bu Törenlerin Batı Samilerinde uygulandığı hakkında bk. *MUSA ve Yahudilik* s. 29.

Bu bereket kültürünün İsa'nın zamanına kadar, hatta daha geç zamanlara kadar sürdüğü anlaşılıyor. İşte bu yüzden Tevrat'tan birçok dinle ilgili olmayan konular çıkarıldığı halde, bu şiirler bırakılmış olmalı. Bu törenlerin Süleyman zamanında büyük bir ihtişamla devam ettiği, şiirlerin ona ait olarak gösterilmesi ile kanıtlanabilir. *MUSA ve Yahudilik* s. 29.

Sumer ve Tevrat şiirlerinden bazı bölümleri karşılaştıralım:

İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivinde bulunan ve bir rahibe tarafından Kral Şusin'e söylenmek üzere yazılmış bir şiirden bölümler:

Güvey kalbimin sevgilisi,
 Senin neşen hoştur, bal tatlısı!
 Arslan! kalbimin sevgilisi,
 Senin neşen hoştur, bal tatlısı!

Beni büyüledin, karşında titreyerek durayım!
 Güvey senin tarafından yatak odasına götürüleyim!
 Beni büyüledin, karşında titreyerek durayım,
 Arslan! senin tarafından yatak odasına götürüleyim.

Güvey seni okşayayım!
 Yatak odasında bal dolu,
 Senin güzelliğinle neşelenelim,
 Arslan! seni okşayayım!

Tevrat Neşideler Neşidesi Bab 1:2-4

Beni kendi ağzının öpüşleriyle öpsün:
 Çünkü okşamaların şaraptan daha iyidir.
 Kokuca ıtırın ne güzel!
 Senin adın kabından dökülen ıtır gibidir,
 Bundan ötürü seni kızlar seviyor.
 Beni kendine çek, biz senin ardınca koşarız,
 Kral beni iç odalarına götürdü,
 Seninle biz ferahlanıp seviniriz,
 Senin okşamalarını şaraptan ziyade anarız,
 Seni sevmekte onların hakkı var.

Bab 4:9-11

Kaptın gönlümü, kızkardeşim, yavuklum!
 Gözlerinin bir bakışı ile,

Gerdanının tek zinciri ile gönlümü kaptın.
 Okşamaların ne güzel, kızkardeşim, yavuklum!
 Şaraptan ne kadar hoştur okşamaların,
 İtirin güzel kokusu da her çeşit baharattan!
 Ey yavuklum! bal dudakların.
 (Sumer'de tanrı Dumuzi, İnanna'ya "Kızkardeşim" der.)

Bab 3:1

Ey Sion kızları! çıkın, Kral Süleyman'ı taç ile görün,
 O taç ki, onun düğün gününde ve yüreğinin sevinci gününde,
 Anası onu başına giydirmişti.

Bu satırlar kutsal evlenme törenlerinin Kral Süleyman zamanında devam ettiğini kanıtıyor. Tevrat'a göre Süleyman'ın her dinden 700 karısı varmış ve onların dinlerini de Süleyman sürdürmüştü.

Bab 2:10-12

Sevgilim cevap verdi, ve bana dedi: sevgilim, güzelim, kalk da gel.
 Çünkü, işte, kış geçti:
 Yağmurlar geçip gitti;
 Yerde çiçekler görünüyor;
 Terennüm vakti geldi,

Bu satırlar da kutsal evlenme töreninin baharda yapıldığını anlatmaktadır.

Bab 6:10

Bakışı seher gibi,
 Ay gibi güzel,
 Güneş gibi temiz,
 Sancak açmış ordu gibi korkunç,
 Bu kadın kim?

Bu satırlar da tanrıça İnanna niteliklerine uymaktadır.

Bab 2:46

Kuru üzümle bana kuvvet verin, elma ile beni canlandırın,
 Çünkü aşk hastasıyım ben.
 Sol eli başımın altında olsun,
 Sağı da beni kucaklasın.
 Sumerce'de buna paralel olan satırlar:
 Sevgilim, kalbimin adamı,
 "Sağ elini vulvama koydun,
 Sol elin başımı okşadı,
 Ağzımı ağzıma dayadın,
 Dudaklarımı başına basturdın.

Görüldüğü gibi, birkaç Sumer şiirinde bile paralellikler bulunuyor. Kuşkusuz bunlar gibi daha pek çok şiir vardı Sumer'de. Fakat bunların büyük kısmı halâ toprak altında olmalı! Belki bazı müzeler ve koleksiyonlarda da henüz okunmayanlar vardır.

Sumer aşk tanrıçası İnanna, Akad'larda İştâr, İsrail'de Astarta, Yunanlılarda Afrodit, Romalılarda Venüs adı altında saygı görmüş ve varlığını sürdürmüştür.

Bugün de İsa'nın annesi Meryem'e, İnanna'ya ait nitelikler yakıştırılıyor. O da İnanna gibi, göğün hakimesi, sosyal adaletin savunucusu, fakirlerin, ezilenlerin koruyucusu sayılıyor. Bazı çevrelerde tanrıça seviyesine getirildiğinden, oğlundan daha çok ona tapıldığından, annelerin, savaşanların, üzüntü çeken ailelerin yardım için ona dua ettiklerinden söz ediliyor: *The Search of Mary, Richard N. Osling, Handmaid Or Feminist? The Time*, December 1991, p. 52-56.

İsa'nın durumu da Dumuzi'ye benziyor. Dumuzi'nin dövülerek, eziyet edilerek yeralına götürülüşü, tekrar yeryüzüne çıkışı, İsa'ya yapılanlar ve her yıl yeryüzüne çıkışı düşüncesi, Dumuzi'nin serüvenini andırıyor.

Dumuzi, takvimimizde Temmuz ay adı olarak sürüyor. Musevilerde de Tammuz şeklinde. Bu ayın 17'sinde İsrail kadınlarının oruç tutarak mabet kapısına gidip ağlamaları, Dumuzi'nin yeralına götürülüşü dramını canlandırıyor.

Ülkemizde Mayıs ayı başında bahçelerde, hatta mezarlıklarda (Tahtakuşlar köyünde) kutlanan Hıdırellez şenlikleri bu kutsal evlenme törenlerinin bir devamı gibi görünüyor. Çünkü şenlik, Hızır ile İlyas Peygamberin biraraya gelmesi nedeni ile yapılıyor. Ayrıca bu günlerin gecesinde yapılan bir niyetin olacağı, iki yıldızın birleştiğinin görülmesine bağlı imiş. Bunun için niyet yapanlar sabaha kadar bu olayı beklerlermiş (Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesinden).

Bu kutsal evlenme törenlerinin izleri, bir Çağatay şairi tarafından Hicri 950'de mesnevi şeklinde yeniden kaleme alınmış olan Bediülcemal ve Seyfelmülük hikâyesinde bulunmuştur. Bkz. Gönül Tekin, *Seyfelmülük ve Bediülcemal Hikâyesinde Eski Yakın Doğu Kültüründen Kalma Unsurlar Hakkında*, Journal of Turkish Studies, Türk Bilgisi Araştırmaları (Massachusetts 1985) p. 277-300. (Bu çok değerli makalenin fotokopisini bana veren yazarın kardeşi Sayın Prof. Dr. Güney Kut'a candan teşekkürlerimi sunarım).

Bütün bunlardan anlaşılacağına göre Sumerlilerin kurdukları din ve yaratıkları zengin edebiyat, Ortadoğu milletlerine büyük etki yapmış, hatta dinlerinin temelini oluşturmuştur.

Yalnız, bu etki Sumerliler'den İsraililer'e doğrudan doğruya olmamıştır. Çünkü İsrail'in tarih sahnesinde görülmeye başlamasından en az bin yıl önce Sumerliler varlıklarını yitirmişti.

Öyle ise bu kültür onlara nasıl ulaşmıştı?

Bu ulaşmanın çeşitli yollarla olduğu bugün kanıtlanabiliyor.

Sumer devletinin, güçlü olduğu çağlarda, sınırları doğuda Hindistan'a (Dilmun?), batıda Akdeniz'e (Ebla, Martu) hatta Kıbrıs'a, kuzeyde Orta Asya'nın batısına (Aratta, Hurrum), Güneyde Mısır ve Habeşistan'a (Magan, Meluhha) kadar genişlemişti. Oralara giden asker ve tüccarlar, oralardan ticaret amacı ile gelen insanlar Sumer kültürü ile bir bağlantı kurmuşlardı.

İ.Ö. 2400 yıllarında İsraililer gibi Sami bir ırktan olan Sargon adında biri Sumer'i ele geçirerek bir Akad Krallığı kurmuştu. Onun ve ondan sonra gelen sülâlesi zamanında Samiler Mezopotamya'dan Ortadoğu'ya kadar yayılmaya başlamış ve Akad dili de konuşulan dil haline gelmişti.

Suriye'de eski adı Ebla olan yerde, bu yüzyılın ikinci yarısında yapılan kazılarda İ.Ö. 2400 yıllarına tarihlenen 15000 kadar tablet bulundu. Bunlar Çiviyazısı ile ve Sami bir dilde yazılmıştır. Bu tabletler arasında bulunan Su-

mer edebi kompozisyonlarına ait parçalardan, Eblahlıların daha o çağlarda, yalnız Sumer yazısını almakla kalmayıp, Sumer edebiyatını da Suriye topraklarına götürdükleri anlaşılıyor.

Bir müddet sonra Sumerliler yeniden canlanarak bir Sumer Devleti kurdular. O da oldukça kısa bir süre sonra parçalandı. Yine Samî bir halk olan Amoritler, Babil Krallığı adı altında bütün Sumer ülkesine egemen oldular. Bu geçiş devrinde Sumer okulları ve akademilerinde Sumer dili ve yazısı en yüksek düzeye çıkarıldı. Buralarda, Sumerlilerin yarattıkları dinî ve edebî yapıtları birçok kopyalar halinde yazılarak, diğer şehirlerdeki eğitim kurumlarına, kütüphanelere gönderildi. Ülkede gittikçe çoğalan Samîler Sumerce'yi öğrenmek, Sumerliler de Akadca'yı öğrenmek zorunda kaldıklarından, okullarda her iki dilde eğitim yapıldı. Babil Devleti kurulduktan sonra Sumerce halk dili olmaktan çıktı, fakat Sumerlilerin eğitim tarzı, dinleri, efsaneleri ve edebî yapıtları Babil okullarında öğretilmeye devam edildi. Sumerce, Ortaçağ'daki Latince gibi dinsel bir dil olarak hemen hemen İsa'nın doğumuna kadar sürdü.

Babilliler Sumer tanrılarını, adlarını değiştirerek kendilerine tanrı yaptılar, bu tanrılara ait mabetler, dinsel törenler korunmuş, ilâhiler, dualar Sumerce okunmuştur.

İ.Ö. 1500 yıllarında Akadca ve Çiviyazısı Ortadoğu'da uluslararası bir dil ve yazı haline geldi ve o ülkelerde, en azından yazarların bu dili öğrenme zorunluğu ortaya çıktı. Bu yüzden Sumer okulları ve programları oralarda uygulandı. Böylece Babillilerin Sumerlilerden aldıkları kültür, dilleri ve yazısı yoluyla o ülkelere yayıldı.

Yahudilerin, Hıristiyan ve Müslümanların atası olarak kabul edilen İbrahim peyamber ve ailesi, Tevrat'a göre, Mezopotamya'da Kalde'li Ur'dan Harran'a göçmüş, oradan da bir tüccar kolonisi olarak Filistin'e girmişti. Onun askerleri ve para gücü ile kendi şahsî tanrısını onlara tanrı olarak kabul ettirmiş ve bu arada Mezopotamya'dan getirdiklerini halka aşılamıştı²⁹.

²⁹ Tevrat, Tekvin bab 14'de İbrahim'in doğuşçu, tüccar prens olduğu yazılıyor. Evinde bulunan 308 uşak veya askerini, kardeşi oğlu Lût'u kurtarmak için çeşitli krallarla savaşmış. Cyrus Gordon'a göre (The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations, p. 26) bu tür topluluklar askerî olduğu kadar tüccar da oluyorlar ve buldukları ülkenin sınırlarını koruyorlardı.

En son olarak Babil Kralı Nabukadnesar'ın (604-562) Filistin'i ele geçirip bütün Yahudi bilginlerini Babil'e sürgün götürmesi, bu bilginlere Babil kütüphanelerini inceleme olanağı verdi.

Görüldüğü gibi, Sumer dini ve edebiyatı İsraililere çeşitli çağlar ve yollardan ulaşmıştır. Tevrat'ın, özellikle Musa tarafından yazıldığına inanılan ilk 5 kitabın, 12. yüzyılda yaşayan Yahudi otoritesi Eben Ezra ve 16. yüzyılda yaşayan Yahudi filozofu Spinoza, Musa tarafından yazılmadığını, ancak Babil tutsaklığından sonra yazılmış olduğunu söylemişlerdir (Robert Cooper, *Thirteen Lectures on Bibel*, s. 107). Yahudilere Babil tutsaklığının yaptığı etkiler hakkında daha geniş bilgi için Max I. Dimont, *Jews, God and History*, (New York 1962) p. 69-72.

Bu yazımızla, din kitaplarına Sumerlilerden geldiğini açıklamaya çalıştığımız konular hakkında bilgilerimizi, yine onların icat ettiği yazıya ve yazı malzemesi olarak kullandıkları kile borçluyuz. Onlar bozulan veya eriyen bir nesne üzerine yazmış olsalardı, bunların hepsi çözülmeyen bir sır olarak kalacaktı.

Kapaktaki resmin açıklaması: İ.Ö. 3000 yıllarına ait bir silindir mührü. Üzerinde boynuzu ile bir tanrı, karşısında bir kadın orta yerde ağaç, ağaçta iki taraflı yılan, tanrının arkasında da yukarıya doğru uzanmış başka bir yılan bulunuyor. Bu kompozisyon Tevrat tekvin 3: 8-14'deki yasak ağaç ve yılanın kadını kandırmasını yansıtıyor, gibi yorumlanmak istenmiştir.

